

HASTA HAKLARI

HAK KAVRAMI

“Hak” kavramının tanımı konusunda farklılıkların görülmesi bir yana bu kavramın tanımında henüz fikir birliğinin oluşmadığı söylenir. Bu bağlamda hak, “Hukuken korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi tanınan menfaat”¹, “hukuken korunmasını istemek yetkisine sahip bulunduğumuz çıkar”² olarak tanımlanabilmektedir.

DÜNYADA HASTA HAKLARI KAVRAMININ GELİŞİMİ

Hasta hakları konusunda önceki yüzyıllarda da bazı bilgilere rastlandığı söylenir. Örneğin Fransız ihtilalinden sonraki dönemde çıkarılan bir genelgede her yatakta sadece bir hastanın yatacağı ve hasta yatakları arasında belli bir mesafe olacağı belirtilmiştir³. Ancak bu genelgenin amacının hasta haklarını gözetmekten çok hastalıkların bulaşmasını önlemek olduğu da düşünülebilir.

Amerika Birleşik Devletlerinde Hasta Haklarının Gelişimi

“Hasta hakları hareketi”nin gelişiminin ise Amerika Birleşik Devletlerinde başladığı kabul edilir. Önceleri ruhsal bozukluklarla ilgili yataklı tedavi kurumları (*Mental hospitals*) ve bakım evlerindeki hastaların haklarından söz edilmeye başlansa da modern tıbbın merkezinin özel hekim muayenahanelerinden hastanelere kayması ile birlikte hasta haklarından daha çok söz edilmeye başlanmıştır⁴. Önceleri 1970’li yılların başında ABD’de “sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı” olarak tanımlanan hareket daha sonra bunun bir uzantısı olarak da federal yasalarda ve mahkemelerde “sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı” tanımı kullanılmaya başlamıştır. Hasta haklarının en önemlisi olan “bilgilendirilmiş / aydınlatılmış onam hakkı” ise 1972’de bir dizi mahkeme kararında önemle vurgulanmış ve bu kararlarda hekim-hasta ilişkisinin bir iş ilişkisi olmayıp, güvene dayanan bir ilişki türü olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu ilişki mahkemelerde “özel eğitim görmüş, konusunda deneyimli ve devlet tarafından tıbbi

¹ K. Oğuzman, Medeni Hukuk Dersleri. Giriş – Kaynaklar – Temel Kavramlar. Gözden geçirilmiş 6. baskı. İstanbul 1990 s. 93-94’dan aktaran G. Sert, *Türkiye’de Hasta Hakları ve Yasal Temellerinin – Uluslararası Bildirgeler Çerçevesinde – Tıp Etiği Açısından İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Şefik Görkey. M.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD., İstanbul 2003. s. 5

² Bkz. S. S. Tekinay, Medeni Hukuka Giriş dersleri. Gözden geçirilmiş 5. basım. Filiz Kitabevi İstanbul 1987., s. 127 -129’dan aktaran G. Sert, *Türkiye’de Hasta Hakları ve Yasal Temellerinin – Uluslararası Bildirgeler Çerçevesinde – Tıp Etiği Açısından İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Şefik Görkey. M.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD., İstanbul 2003. s. 6

³ Bkz. G. J. Annas, Patients’ Rights Movement. Encyclopedia of Bioethics. Vol 3., Ed. by W.T.Reich, The Free Press., New York 1978. s.1202.

⁴ Bkz. G. J. Annas, Patients’ Rights Movement. Encyclopedia of Bioethics. Vol 3., Ed. by W.T.Reich, The Free Press., New York 1978. s.1201.

uygulama yetkisi verilmiş bir kişiden (hekimden), hasta olan kişinin yardım talep etmesi” olarak tanımlanmıştır. Yine bu ilişkinin, hastanın talebine yanıt verecek hekime de -hastasına karşı- sorumluluklar yüklediği, bu sorumluluklar arasında da hekimin tedaviye başlamadan önce hastasına basit de olsa bilgi vererek (ve böylece hekimin değil hastanın son kararı vererek) onun aydınlatılmış onamını alması gerektiği, aydınlatma sürecinde ise planlanan tedavi, bu tedavinin risk ve faydaları, alternatif tedaviler ve bu tedavilerin risk ve faydaları, başarı olasılığı ve temel olası sorunları içermesi olarak tanımlanmıştır. 1970’lerden önce hekimler tarafından çok fazla önemsenmeyen aydınlatılmış onam, bir anlamda bu ülkedeki mahkeme kararları ile hekimlerin gündemine girmiş, kısa sürede hekim ve hastalar tarafından etik bir kural olarak benimsenmiştir⁵. Bu etik kuralı, kısa bir süre sonra “*hastaların özerkliği*” kavramı izleyecektir⁶

Bu konuda ilgi çekici olan bir diğer nokta Hasta Hakları Hareketini başlatanların bu ülkedeki hastalar değil, bu dönemde alınan mahkeme kararları ile Amerikan Hastaneler Birliği (*American Hospital Association*) olmasıdır. Amerikan Hastaneler Birliği’nin o dönemde hasta haklarını gündeme getirmesinin nedeni ise hastaneye yatırılan hastaların ortalama bir hafta hastanede kalması, hastaların genelde kendi haklarını savunamayacak kadar hasta olmaları, sağlıklı bireylerle devletin ise genelde hastanedeki hastaların haklarından çok hastaların barınması, eğitimi ve sağlık hizmetlerinde ırk ayrımı gibi konular ile ilgilenmesi olmuştur⁷.

1969’da ABD’de hastanelerle ilgili standartlar yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştır. Bu standartlar arasında hasta hakları ile ilgili olanlar pek fazla olmamakla birlikte hasta sevklarine sınırlamalar getirilmesi, hastane yönetiminde toplumun temsilcilerinin bulunması, tedavi sürecinde hastaların tam olarak aydınlatılmaları, hastaların her zaman eşit ve insancıl tedavi edilmeleri, hastaların mahremiyet (*privacy*) hakkı, hastalarla ilgili bilgilerin gizliliği, aydınlatılmış onamın gerekliliği gibi konulardan da söz edilmeye başlanmıştır⁸. Bu süreç içinde Amerikan Hastaneler Birliği hasta haklarını daha kapsamlı olarak incelemeye başlamış ve 1973 yılında bir Hasta Hakları Beyannamesi (*A Patient’s Bill of Rights*) hazırlamıştır.

Hasta Hakları Beyannamesi (1973)

Amerikan Hastaneler Birliğinin hazırladığı Hasta Hakları Beyannamesi (*A Patient’s Bill of Rights*) nin amacı “hastaların, hastanın hekiminin ve hastanenin daha çok memnun edilmesi ve hastaların daha etkin olarak tedavi edilmeleri” olarak belirtilmiş, bunun da ötesinde “hastanelerin, hastalar adına, hastaların haklarının desteklenmesinin tedavi sürecinin bir parçası olarak” görüldüğü açıklanmıştır. Nitelikli bir tıbbi bakım sürecinde hekim-hasta ilişkisinin gerekliliği tanınmakla birlikte, hastanın bakımının “örgütlenmiş bir yapı” olan

⁵ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients’ Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):695., hasta hakları konusunda daha çok akademisyen olmayan okuyucuya yönelik olarak hazırlanmış kapsamlı bir çalışma olarak ayrıca bkz. G. Annas, *The Rights of Patients.*, Humana Press., 2nd ed. Totowa, New Jersey 1992.

⁶ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients’ Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):695.

⁷ Bkz. G.J.Annas, Patients’ Rights Movement. *Encyclopedia of Bioethics.* Vol 3., Ed. by W.T.Reich, The Free Press., New York 1978. s.1201.

⁸ Bkz. G.J.Annas, Patients’ Rights Movement. *Encyclopedia of Bioethics.* Vol 3., Ed. by W.T.Reich, The Free Press., New York 1978. s.1202.

hastane sistemi içinde gerçekleşmesi durumunda geleneksel hekim-hasta ilişkisinin artık yeni bir boyut kazandığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede kurum olarak hastanelerin de bazı sorumlulukları olacağından Amerikan Hastaneler Birliğinin hastaların belli haklarını kabul ettiği ilan edilmiştir. Amerikan Hastaneler Birliğinin ilan ettiği hasta hakları şöyle özetlenebilir⁹ ;

1. Hasta, tedavisi ve bakımı süresince “saygı görme” hakkına sahiptir.
2. Hasta hekiminden hastalığı ile ilgili tanı, tedavi ve hastalığının aşamaları (*prognoz*) ile ilgili güncel bilgileri, anlayacağı bir dille alma hakkına sahiptir. Bu bilgilerin hastaya verilmesinin tıbbi açıdan önerilmediği durumlarda gerekli bilgiler hasta adına yetkili olan bir kişiye verilmelidir. Hasta kendi tedavisi ve bakımını düzenleyen hekiminin adını bilme hakkına sahiptir.
3. Hasta herhangi bir tedavi ve / veya yöntemle başlanmadan önce hekiminden gerekli olan bilgiyi aldıktan sonra aydınlatılmış onamını verme hakkına sahiptir. Acil durumlar hariç, hastanın tedavisi veya bakımının anlamlı alternatifleri olması durumunda veya hastanın tıbbi alternatifler konusunda bilgi istemesi durumunda hastanın bu bilgilere ulaşma hakkı vardır. Hastanın aynı zamanda bu tedavi veya yöntemlerden sorumlu olan kişilerin isimlerini bilme hakkı vardır.
4. Hasta yasaların izin verdiği oranda tedaviyi reddetme hakkına sahiptir. Hasta bu tutumunun tıbbi sonuçları hakkında bilgilendirilmelidir.
5. Hasta tıbbi bakım sürecindeki konuların mahremiyet (*privacy*) olarak değerlendirilmesi hakkına sahiptir. Olgu tartışması, konsültasyon, muayene ve tedaviler gizli tutulmalıdır. Hastanın bakımı ile doğrudan ilgili olmayan kişilerin bu süreçte bulunmaları hastanın iznine bağlıdır.
6. Hasta kendi bakımı ile ilgili tüm iletişim ve belgelerin gizli tutulmasını bekleme hakkına sahiptir.
7. Hastanın, hastanenin olanakları ölçüsünde, talep ettiği hizmetlerin karşılanmasını bekleme hakkına sahiptir. Hastane, olgunun aciliyet göstermesi halinde, olguyu değerlendirmeli, gerekli hizmeti vermeli ve / veya -başka bir merkeze- sevkini yapmalıdır. Hasta, tıbben uygun olması durumunda, alternatiflerin ve sevk gerekliliği konusunda tam olarak aydınlatıldıktan ve açıklama yapıldıktan sonra başka bir merkeze sevk edilebilir. Hastanın sevk edileceği kurum hastanın –önceden- sevkini kabul etmiş olmalıdır.
8. Hasta kendi tıbbi bakımını ilgilendirmesi nedeni ile, kendi hastanesi ile diğer sağlık merkezi arasında kurulan her türlü ilişki ile ilgili bilgiyi elde etme hakkına sahiptir. Hasta kendi tedavisini ilgilendirmesi nedeni ile, ilgili sağlık kurumlarındaki meslekdaşlararası kurulan ilişkilerde bu bireylerin isimlerini öğrenme hakkına sahiptir.

⁹ Amerikan Hastaneler Birliğinin Hasta Hakları Beyannamesinin özgün metni için bkz. A Patient’s Bill of Rights / American Hospital Association 1973. *Medical Ethics. A Clinical Textbook and Reference for the Health Care Professions*. Ed. by N.Abrams – M.D.Buckner, the MIT Press, Cambridge Mass. 1983., s. 643-644.

9. Hastanede hastanın tedavisi veya bakımının etkileneceği konularda insan üzerinde araştırma uygulanıyor veya bununla ilgisi bulunuyorsa hasta bu konuda öneri alma hakkına sahiptir. Hastanın araştırma projelerine katılmayı reddetme hakkı vardır.
10. Hastaların, tıbbi bakımlarının devamlılığını bekleme hakları vardır. Hastalar, hekimlerinin muayene saatleri ve hekimlerini ne zaman nerede bulunacaklarını önceden bilme hakkına sahiptir. Hastanın, hekimi tarafından bilgilendirileceği bir mekanizmanın hastane tarafından sağlanmasını bekleme hakkı vardır.
11. Hasta faturasını inceleme ve bu konuda açıklama yapılmasını isteme hakkına sahiptir.
12. Hasta, hasta olarak kendisine uygulanacak hastane kuralları ve düzenlemelerini bilme hakkına sahiptir.

“Hiçbir metin hastaya tedavi garantisi veremez. Hastanelerin sağlık personeli ve hastaları klinik araştırmalar konusunda eğitime, hastalıkların önlenmesi ve tedavisi de dahil pek çok işlevi vardır. Bir insan olarak hastanın onuru, tüm bu faaliyetlerin ötesinde olmalıdır. Bu koşullara ulaşma hasta haklarının savunulmasında da başarıyı güvence altına alacaktır.”

Amerikan Hastaneler Birliğinin yukarıda özetlenen bu kriterleri gündeme getirmesi kuşkusuz hasta hakları konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. 12 maddeden oluşan bu kararlar oldukça kısa ve öz olmasına rağmen hasta haklarının temel kavramlarını ortaya koymuştur¹⁰. Bu belge ile hastaların bilgilendirilme, saygı görme, mahremiyet hakları ile sahip oldukları haklar konusunda aydınlatılmaları, bir anlamda, güvence altına alınmıştır. Bu kuralların 1973’de ABD’de ilan edilmesinin ardından kısa bir süre sonra pek çok eyalet hasta hakları ile ilgili yasal düzenlemeleri eyalet mevzuatına eklemiştir¹¹. Amerikan Hastaneler Birliği’nin Hasta Hakları Beyannamesi 1992 yılında yeniden gözden geçirilmiştir ve güncelleştirilmiştir¹². Bunun yanısıra 1994 yılında *Joint Commission on Accreditation of Health Care Organisations* da Hasta Hakları konusunda kapsamlı bir metin yayınlamıştır¹³.

ABD’de hasta haklarının geliştirilmesine neden olan mahkeme kararları ise önceleri psikiatri hastalarının tedavi olma veya tedaviyi reddetme hakları (örn. Elektro-konvulsiv tedavi, temel trankilizan ilaçların kullanılmasının reddedilmesi gibi) olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlar çözülmeden 1975’de ABD’de Anayasa Mahkemesi, toplum içinde yaşama yetisine sahip, yakınlarına zarar vermeyen ancak istem dışı olarak tedavi gören bir psikiatri hastasının özgür bırakılma hakkını tanımıştır (*O’Connor v. Donaldson Davası*)¹⁴. Günümüzde tıp

¹⁰ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients’ Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):695.

¹¹ Bkz. A. R. Jonsen, *The Birth of Bioethics*. Oxford University Press., Oxford 1998., s.369.

¹² Bu yeni metin için Bkz. *APatients Bill of Rights revised 1992*. Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 5., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 2619 – 2621.

¹³ Bkz. *Patients Rights. Joint Commission on Accreditation of Health Care Organisations* Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 5., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 2624 – 2629.

¹⁴ Bkz. G. J. Annas, *Patients’ Rights Movement*. Encyclopedia of Bioethics. Vol 3., Ed. by W. T. Reich The Free Press., New York 1978. s.1203.

alanında kullanılan teknolojiye ulaşılan nokta, zaman zaman teknolojinin hastaların gereksinimlerinin karşılanmasında etkili olarak kullanılmadığını da tartışmaya açmıştır. 1976'da Karen Ann Quinlan ile başlayan bu bakış açısı 1997'de hekim yardımı ile intihar (*Physician Assisted Suicide*) olgularının mahkemelere yansması ile karar verme yetisine sahip olan hastaların, yaşam desteği (*life-sustaining treatment*) ile ilgili tedaviler de dahil, tedaviyi red hakkının kabul edilmesini gündeme getirmiştir¹⁵.

1990'lı yılların ortalarında ise ABD'de "sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı" veya en azından "sağlık sigortası kapsamında olma hakkı" tartışılmaya başlanmıştır. Bunun yanısıra aydınlatılmış onam, kürtaj hakkı, ölme hakkı gibi aynı zamanda politik gündemde de yer alan konular kamuoyunda tartışılır olmuştur¹⁶.

1997 yılının başlarında ise ABD'de Başkan Clinton döneminde hasta hakları ile ilgili yeni yasal düzenlemeler gündeme getirilmiştir¹⁷.

1997'de Sağlık Hizmetleri Endüstrisinde Kalitenin ve Tüketicinin Korunması Komisyonunun (*Advisory Commission on Consumer Protection Quality in Health Care Industry*) Başkan Clinton'a hazırladığı raporda -artık klasikleşen- *hastanın bilgilendirildikten sonra karar verme hakkı, meslek sırrının korunması hakkı, acil bakım hakkı, ve onuru ile tedavi olma hakkı* gibi hakların yanısıra hastalar sözleşme yapan bir tüketici anlayışı ile, sözleşmedeki bilgileri kontrol edebilmesi ve hekimini seçebilmesi gibi belli hakları da hasta hakları kapsamına alınmıştır¹⁸. Bir başka deyişle ABD'de hasta hakları daha da kapsamlı hale getirilerek hastaların ırk, din, cinsiyet, cinsel tercih, ulusal köken, özürlülük, yaş, sosyo-ekonomik konum ve hastane / tedavi masraflarının ödeme kaynakları gözetilmeden tedavi almaları, onuru ile tedavi görme ve mahremiyet hakları güvence altına alınmıştır. Amacı tedavi, araştırma ve eğitim de olsa hastaların ilaç, test, tedavi ve belli tedavi yöntemini red hakkı tanınmıştır. Hastalara hastanede oldukları süre içinde kabul edilebilir ölçüde ziyaretçinin gelebilmesi, anne-babanın çocukları ile beraber kalma hakları, ailelerin 24 saat hasta ile kalabilmeleri, hastalara akraba veya arkadaşlarının konsültasyon, muayene ve anestezi uygulamaları da dahil tıbbi uygulamalarda eşlik edebilmeleri hakkı verilmiştir¹⁹.

¹⁵ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients' Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):697-698.

¹⁶ Bkz. G. Annas, Patients Rights. Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 4., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 1925.

¹⁷ Hasta Haklarının Başkan Clinton döneminde yeniden gündeme getirilmesi konusunda ayrıca Bkz. M. Angell, Patients' Rights Bills and Other Futile Gestures. *The New Engl. J. of Med.* 2000:342(22):1663-1664., W. K. Mariner, Patients Rights to Care under Clinton's Health Security Act : The Structure of Reform. *Am.J.of Public Health* 1994:84(8):1330 – 1335., W. K. Mariner, Patients Rights after Health Care Reform: Who Decides What is Medically Necessary?. *Am.J.of Public Health* 1994:84(9):1515 – 1520.

¹⁸ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients' Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):698.

¹⁹ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients' Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):695-99. ABD'deki Hasta Hakları ile ilgili yasa için bkz. S.6 Patients' Bill of Rights Act of 1999 (USA) (Introduced in the Senate) Beginning January 19, 1999 <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c106.S.6>:

HASTA HAKLARININ ULUSLARARASI BOYUTU

Hasta Hakları ile ilgili çalışmalar kuşkusuz ABD ile sınırlı kalmamıştır. Avrupa Konseyi (*Council of Europe*), Dünya Sağlık Örgütü (*WHO-World Health Organisation*) ve Dünya Tıp Birliği (*WMA- World Medical Association*) de Hasta Hakları ile ilgili çalışmalar yaparak bu konuda öneri ve bildireler yayınlamışlardır. Uluslararası alandaki bu gelişmeler ise zaman içinde ülkelerin ulusal yasal düzenlemelerine de yansımıştır. Bazı ülkelerde hasta hakları kültürel, geleneksel ve politik koşullar ile o ülkenin ekonomik kaynakları nedeni ile gelişirken bazı ülkelerde daha sınırlı kalmıştır²⁰.

Avrupa Konseyi'nin Hasta Haklarına Yaklaşımı

1975 yılı sonlarında Avrupa Konseyi Parlamenterler Asemblisi hasta hakları ile ilgili bir öneriler taslağı hazırlamıştır. Daha çok yaşamlarının son döneminde olan hastalar ile ilgili olan bu taslakta hastaların acılarının giderilmesi ve ölüm sürecindeki hastaların bu sürece hazırlanması konusunda çalışma yapılması önerilmiştir. Raporun bu kapsamının yanısıra “hastaların –talep etmeleri halinde- hastalıkları ve planlanan tedavi konusunda tam olarak aydınlatılmaları, hastaneye girerken gerçekleştirilen rutin uygulamalar, yöntemler ve kurumun sahip olduğu cihazlar konusunda özel olarak bilgilendirilmeleri”nin gerekliliği de vurgulanmıştır. Bu raporun açıklayıcı metninde ise hastanelerin “daha insancıl ve hastaların onurlarına daha fazla saygı gösterilmesini güvence altına alan” kurumlar olarak tanınmasını ve hastaların özgürlük hakları, bireysel onur (*personal dignity*), bilgilendirme hakkı, uygun tedavi hakkı (*right to proper care*) ve acı çekmeme haklarının (*right not to suffer*) tanınmasını gündeme getirilmiştir²¹. 29 Ocak 1976'da bir öneri (*recommendation*) olarak resmileşen bu belge aynı zamanda Avrupa'da “ölümün tanımlanması” (*determination of death*) konusunda da bir kriter oluşturmuştur²².

Avrupa Konseyi'nin sonraki yıllarda yayınlanan bazı önerilerinde de doğrudan veya dolaylı olarak hasta hakları ile ilgili maddelere rastlanır²³. Bu öneriler arasında 13 Şubat 1997 tarihli tıbbi verilerin korunması konusundaki öneri (*Recommendation on the Protection of Medical Data*) oldukça kapsamlı olarak düzenlenmiş ve üye ülkelere hastaların mahremiyet hakları, doğmamış çocuklara ait veriler ile genetik verilerin elde edilmesi, tüm elde edilen hasta

²⁰ Bkz. Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 11.

²¹ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Report On the Rights of the Sick and Dying” Documents: Working Papers. 27th Ordinary Session (3d pt), 26-30 January 1976. Vol. 6: Doc. 3699, 21 January 1976'dan aktaran G.J. Annas, Patients' Rights Movement. Encyclopedia of Bioethics. Vol 3., Ed. by W.T. Reich, The Free Press., New York 1978. s.1203.

²² Bkz. A. Rogers – D. Durand de Bousingen, Bioethics in Europe. Council of Europe Press 1995. s. 210.

²³ Örn. Recommendation No R (97) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the protection of medical data., Recommendation No R (97) 17 of the Committee of Ministers to Member States on the development and implementation of quality systems (QIS) in health Care., Recommendation No R (98) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the organization of health care services for the chronically ill., Recommendation No R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on principles concerning the legal protection of incapable adults., Recommendation No R (99) 21 of the Committee of Ministers to Member States on criteria for the management of waiting lists and waiting times in health care., Avrupa Konseyinin bu önerileri için bkz. <http://www.who.int/idhl/>

Görkey, Ş.: *Hasta Hakları*., Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

verilerinin güvenliğinin sağlanması, onam gibi konularda getirilmesi istenen standartların çerçevesini çizmiştir²⁴.

Dünya Tıp Birliği ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Hasta Haklarının Gelişimine Katkısı

Bugün hasta haklarının son yirmi yıl içinde dünyadaki gelişimine bakıldığında Dünya Tıp Birliği (*World Medical Association*) ile Dünya Sağlık Örgütü'nün (*World Health Organisation*) bu konuda çok önemli katkıları olduğu görülür.

Hasta Hakları konusunda uluslararası alandaki ilk girişim Dünya Tıp Birliği tarafından 1981'de Lizbon Bildirgesinin kabul edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Hasta hakları kavramı sonraları Dünya Sağlık Örgütü'nün de gündemine girmiş ve 1994'de Avrupa'da Hasta Haklarının Geliştirilmesi (*Declaration on the Promotion of Patients Rights in Europe*), Amsterdam Bildirgesi kabul edilmiştir. Lizbon bildirgesi ile karşılaştırıldığında çok daha kapsamlı olan Amsterdam Bildirgesinin -Türkiye'nin de içinde bulunduğu- Avrupa coğrafyası ile sınırlı kalması eleştirilmelidir. Her ne kadar Amsterdam Bildirgesi ile getirilen kavramların tüm dünyada uygulanması güç ise de bu kriterleri Avrupa coğrafyası ile sınırlamak, bu coğrafya dışındaki ülkelerin bu standartlara ulaşması konusunda çaba göstermelerini sınırlandıracağı unutulmamalıdır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü, hasta hakları konusundaki çalışmalarını bu tarihten sonra da, diğer ülkeleri de kapsayacak şekilde sürdürmüştür.

(i) Lizbon Bildirgesi (1981)

1981'de Dünya Tıp Birliği tarafından kabul edilen bu bildirme oldukça kısa olmasına rağmen dünyada hasta haklarının genel çerçevesini çizen ilk belge olması nedeni ile önemlidir. Lizbon Bildirgesinde getirilen temel kavramlar şöyle özetlenebilir²⁵ ;

- Hasta hekimini özgürce seçme hakkına sahiptir.
- Hasta, hiçbir dış etki altında kalmadan, özgürce klinik ve etik kararlar veren bir hekim tarafından bakılma hakkına sahiptir.
- Hasta yeterli bilgiyi aldıktan sonra tedaviyi kabul veya red hakkına sahiptir.
- Hasta hekiminden kişisel ve tıbbi bilgilerinin gizli tutulmasına saygı gösterilmesini bekleme hakkına sahiptir.
- Hasta onuru ile ölme hakkına sahiptir.
- Hasta, uygun bir dini temsilcinin yardımı da dahil, ruhsal veya manevi teselli kabul veya red hakkına sahiptir

Bu bildirmede dikkati çeken bir diğer nokta ise hekimin özerkliğinin de özellikle vurgulanarak, hastahaklarını tamamlayıcı bir unsur olarak görülmesidir.

²⁴ Recommendation No R (97) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Medical Data., . <http://www.who.int/idhl/>

²⁵ Lizbon Bildirgesinin türkçe tercümesi için Bkz. Türk Tabipler Birliği. *Hasta Hakları. Temel Belgeler*. Yayına Hazırlayan Şükrü Hatun., Kasım 1995. s.11., Ş. Hatun, *Hasta Hakları.*, İletişim Yayınları İstanbul 1999., s.83. Görkey, Ş.: *Hasta Hakları.*, Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

(ii) Amsterdam Bildirgesi (1994)

Dünya Sağlık Örgütü'nün (*World Health Organisation*) 1994'de kabul ettiği hasta hakları ile ilgili Amsterdam Bildirgesinin özgün adı "Avrupa'da Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi" (*Declaration on the Promotion of Patients Rights in Europe*)dir²⁶.

Avrupada hasta haklarının geliştirilmesi Bildirgesi, Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa Bölgesinden sorumlu birimin çalışmasının bir ürünüdür. 28-30 Mart 1994'de Amsterdam'da toplanan *Hasta Hakları Konusunda Avrupa Danışmanlığı* konulu toplantıda kabul edilen belgede Avrupa'da hasta haklarının ilkeleri belirlenmiş ve bu ilkelerin Dünya Sağlık Örgütü'ne üye Avrupa devletlerinde – ki Türkiye de bu Devletler arasındadır- hasta haklarının geliştirilmesinin ilkelerini belirlemesi amaçlanmıştır. Üye ülkelerin sağlık mevzuatları, sağlık sistemleri, ekonomik ve sosyal koşulları kültürel ve etik değerlerinin farklılığı dikkate alındığında bu ilkelerin hemen yaşama geçirilmesinin güçlüğü kabul edilmekle birlikte her ülkenin bu ilkelere ulaşmak için çaba göstermesi istenmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilecek olan yasal düzenlemeler, etik kurallar, toplantılar ile sivil toplum örgütü faaliyetlerinin teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır²⁷.

1994'de ilan edilen Amsterdam Bildirgesi hasta hakları ile ilgili ilk uluslararası bildirme olan Lizbon bildirgesi ile karşılaştırıldığında çok daha kapsamlı olduğu görülür. Amsterdam Bildirgesinin getirdiği temel kavramlar sağlık hizmetlerinde değerler ve insan hakları ile hastaların bilgilendirme hakkı, onam(rıza) hakkı, sır ve mahremiyet hakkı, bakım ve tedavi sürecindeki hakları ile bu hakların uygulanması olarak özetlenebilir.

Sağlık hizmetlerinde insan hakları ve değerlerin uluslararası bir bildirmede yer alması hasta hakları açısından önemli bir aşamadır. Bu çerçevede hastaların ;

- İnsan olarak saygı görme hakkı
- Hür iradesi ile kendi geleceği hakkında karar verme (*self-determination*) hakkı
- Bedensel ve zihinsel bütünlük ile güvenlik hakkı
- Mahremiyet (*privacy*) haklarına saygı gösterilme hakkı
- Ahlaki ve kültürel değerleri ile dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesi hakkı
- Hastalıkların önlenmesi ve bakım için yeterli çabanın gösterilerek sağlığın korunması ve herkes için edinilebilir en yüksek sağlık düzeyine ulaşma fırsatı hakkı

kavramları kabul edilmiştir.

Amsterdam Bildirgesinin ikinci bölümü hastaların bilgilendirme haklarına ayrılmıştır. Bu bölümde kabul edilen haklar bugün tıp etiğinde klasikleşen aydınlatılmış onam kriterleri

²⁶Burada bildirgenin türkçe tercümesi yerine kapsamlı olarak anlamı aktarılmaya çalışılmıştır. Amsterdam Bildirgesinin özgün metni için bkz *International Digest of Health Legislation IDHL* 1994:45(3):410-419. Amsterdam Bildirgesinin türkçe tercümesi için ise bkz. Türk Tabipler Birliği. *Hasta Hakları. Temel Belgeler.* Yayına Hazırlayan Şükrü Hatun., Kasım 1995. s.12-18., ayrıca bkz. Ş. Hatun, *Hasta Hakları.*, İletişim Yayınları İstanbul 1999., s. 84-88.

²⁷ *International Digest of Health Legislation IDHL* 1994:45(3):411. ayrıca bkz. Declaration on the Promotion of Patients Rights. Newsletter. European Partnership on Patients Rights and Citizens Empowerment. 2000:2:38 – 47.

Görkey, Ş.: *Hasta Hakları.*, Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

içindeki hastanın bilgilenme / bilgilenmeme hakkını uluslararası bildirge temelinde özetler. Bunlar :

- Sağlık hizmetleri ve bu hizmetlerden en iyi nasıl yararlanılabileceği konusundaki bilgi tüm ilgili kişilerin yararlanabilmesi için toplum tarafından ulaşılabilir olması,
- Hastaların, düşünülen tedavi yöntemi, her yöntemin olası risk ve faydaları, tedavi olmamanın sonuçları da dahil alternatif yöntemler, tanı, tedavi ve tedavi süreci de dahil kendi sağlık durumları ile ilgili tüm tıbbi gerçekleri içerecek şekilde tam olarak bilgilendirilme hakkı
- Hastaya bilgi vermemenin ancak onun sağlığı üzerinde olumlu etkisi olacağına açık olması ile kabul edilebileceği,
- Bilgilendirmenin hastanın anlayabileceği, teknik terimlerden uzak bir söylemle yapılmasının gerekliliği,
- Hastanın açık ve kesin olarak talep etmesi halinde bilgilenmeme hakkı olduğu,
- Hastanın kendisi yerine kimin bilgilendirileceğini seçme hakkı
- Hastanın ikinci bir görüş alma hakkı
- Sağlık kurumuna kabul edilen hastaların kendilerine bakan sağlık personelinin kimliği ve kurumun kuralları konusunda bilgilenme hakları ile
- Sağlık kurumundan taburcu edilirken tanı ve tedavisi ile ilgili yazılı belge alma ve isteme hakkıdır.

Onam

- Aydınlatılmış onam her tıbbi girişimin ön koşuludur.
- Hastanın tıbbi girişimi reddetme veya durdurma hakkı vardır. Ancak bunun sonuçları hastaya dikkatli bir şekilde açıklanmalıdır.
- Hastanın iradesini beyan etmesinin mümkün olmadığı ve acil tıbbi girişim yapılması gereken durumlarda, hastanın önceden bu durumda girişimi reddettiğini gösteren bir açıklaması yoksa, hastanın onamı olduğu varsayılır.
- Hastanın yasal temsilcisinin onayının gerektiği ve önerilen girişimin acil olduğu durumda, hasta temsilcisinin onamı zamanında alınamıyorsa tıbbi girişim yapılabilir.
- Yasal temsilcinin onayı gerektiği zaman, hastalar (çocuk veya erişkin olsun) durumlarının izin verdiği oranda, olabildiğince karar verme sürecine katılmalıdır.
- Yasal temsilcinin izin vermeyi reddettiği durumda hekim veya diğer sağlık personelinin görüşü girişimin hastayı ilgilendirdiği yönünde ise, karar mahkeme veya tarafsız olan bir heyet benzeri bir merciye bırakılmalıdır.
- Hastanın onam vermesinin mümkün olmadığı ve yasal temsilcisinin bulunmadığı veya hasta tarafından bu amaçla seçilmediği durumlarda hastanın bilindiği ölçüde istekleri ve varsayılan istekleri dikkate alınarak karar verilmelidir.
- İnsan vücudunun bütün maddelerinin kullanımı hastanın onamını gerektirir. Tanı tedavi ve hastanın bakımı için -o sırada kullanılması- gereken maddelerin kullanılmasına hastanın onamının olduğu varsayılabilir.
- Klinik eğitime katılım için hastanın onamı gerekir.
- Hastanın aydınlatılmış onamı bilimsel araştırmalara katılım için ön koşuldur. Tüm araştırma protokolleri uygun etik değerlendirme sürecinden geçirilmelidir. Kendi iradesini beyan edemeyen hastalarda yasal temsilcisinin onamı olmadan ve araştırma hastayı ilgilendirmediği, araştırma yapılamaz.

İstisna olarak karar verme yetisi olmayan hastalarda, hastanın sağlığına doğrudan yararı olmasa da, hastanın itirazı yoksa, risk ve/veya zarar minimal olup alternatif metodu olmayıp araştırma olarak anlamlı değeri bulunan gözleme dayalı araştırmalara katılabilirler.

Meslek Sırrı ve Mahremiyet

- Hastanın sağlık durumu, tıbbi koşulları, tanı prognoz ve tedavi ile ilgili tüm bilgiler ve tüm diğer kişisel bilgiler ölümden sonra bile gizli tutulmalıdır.
- Hastaya ait olan bu bilgiler, ancak hastanın açık onamı veya yasalar gerektirdiği zaman açıklanabilir. Hastanın tedavisine diğer sağlık personelinin de katılması durumunda bu kişilere de açıklama yapılacağı konusunda hastanın onamı olduğu varsayılabilir.
- Hasta kendi tıbbi dosyalarına, teknik kayıtlara ve kendi tanısı, tedavisi, ve bakımı ile ilgili her türlü kayıt ve dosyaya ulaşma ve kendi kayıt ve dosyaları ile bunların bir kısmının örneğini alma hakkı vardır. Diğer şahısları da ilgilendiren veriler buna dahil değildir.
- Hastalar yanlış, eksik, belirsiz, güncelliğini yitirmiş, veya tanı tedavi ve bakım ile ilgili olmayan kişisel ve tıbbi verilerinin düzeltilmesini, tamamlanmasını, silinmesini, açıklığa kavuşturulmasını ve / veya güncellenmesini isteme hakkına sahiptir.
- Hastanın izni olmadıkça ve hastanın tanı tedavi ve bakımını gerektiren bir neden olmadıkça hastanın özel veya aile yaşamına girilemez.
- Tıbbi girişimler ancak birey olarak hastanın mahremiyetine saygı gösterildiği zaman gerçekleştirilebilir. Hastanın onamı ve talebi yoksa, ancak yapılacak girişim o kişilerin varlığını zorunlu kılıyorsa girişime katılabilirler.
- Sağlık hizmeti verilen kuruluşlara başvuran hastalar, özellikle sağlık hizmetlerini verenler kişiler, bakım, muayene ve tedavi sunarken, kişisel mahremiyetlerini güvence altına alan fizik koşulları bekleme hakkına sahiptir.

Bakım ve tedavi

- Herkes, koruyucu hizmetler de dahil sağlık gereksinimlerine göre uygun sağlık hizmeti alma hakkına sahiptir. Sağlık hizmetleri ayrımcılık ve finansal kaynaklar gözetilmeden herkesin eşit olarak ulaşabileceği ve devamlılık temeline dayanmalıdır.
- Hastaların sağlanan sağlık hizmetlerinin planlanması ve değerlendirilmesine yönelik konularda her düzeyde temsil edilme hakkı vardır.
- Hastalar yüksek teknik standartlarla belirlenen nitelikli bakım hakkına sahip oldukları gibi hasta ve sağlık hizmetleri sunanlar arasında insancıl bir ilişki hakkına da sahiptir.
- Hastalar tanı tedavi ve bakımlarını da ilgilendirebilecek konularda, sağlık hizmetlerinin sağlanması ve / veya oluşturulması için sağlık hizmetlerini sunanlar arasında bir işbirliği de dahil, bakımlarının devamlılığı hakkına sahiptir.
- Sağlık hizmeti sunanlar, kaynakların sınırlı olduğu özel bir tedavinin gerçekleştirilmesinde, potansiyel hastalar arasında seçim yapılmasını gerektiren hallerde tüm hastalar tedavi yönteminde dürüstçe bir seçim yapılmalıdır. Bu seçim ayrımcılıktan uzak ve tıbbi kriterler temel alınarak gerçekleştirilmelidir.

- Hastalar, sağlık sisteminin işleyişi ile uyumlu olmak koşulu ile hekimlerini, sağlık hizmeti sunanları ve sağlık hizmeti sunulan mekanları seçme ve değiştirme hakkına sahiptir.
- Tıbbi nedenlerle sağlık kurumlarında daha fazla kalması gerekmeyen hastalara başka bir sağlık kurumuna veya evlerine gönderilmeden önce durumları tam olarak açıklanmalıdır. Başka bir sağlık kurumuna nakil ancak o sağlık kurumunun hastayı kabul etmesi durumunda yapılabilir. Durumları evlerine gönderilmeye uygun olan hastalar için ayaktan ve evde bakım hizmetleri olmalıdır.
- Hastalar kültür ve değerlerine saygı gösterilen, tanı, tedavi ve bakım süreçlerinde saygı görenek tedavi olma hakkına sahiptir.
- Hastalar bakım ve tedavileri sırasında aileleri, akrabaları ve dostları tarafından desteklenme ve her zaman manevi destek ve yol gösterilme hakkına sahiptir.
- Hastalar, güncel bilgiler ışığında, çektikleri acıların giderilmesi hakkına sahiptir.
- Hastalar yaşamlarının son döneminde insanca bakılma ve onuru ile ölme hakkına sahiptir.

Başvuru

- Bu belgede belirtilen hakların uygulanması, bu amaca uygun olmalıdır.
- Bu hakların uygulanmasında ayrımcılık uygulanmaması güvence altına alınmalıdır.
- Bu hakların uygulanmasında hastalar sadece insan hakları belgeleri ile uyumlu olmak, ve yasa ile belirlenmek koşulu ile sınırlandırılabilir.
- Hastalar bu belgede belirtilen hakları kendilerinin kullanmasının mümkün olmadığı durumlarda yasal temsilcileri veya bu amaçla görevlendirdikleri kişiler hasta adına karar verebilirler. Yasal temsilci veya hasta tarafından atanan / görevlendirilen bir kişinin olmadığı durumlarda gerekli diğer önlemler alınır.
- Hastalar bu belgede belirtilen hakların uygulanması ile ilgili bilgi ve önerilere ulaşabilmelidir. Hastalar hasta haklarına saygı gösterilmediğini hissettiklerinde şikayet için başvuru imkanına sahip olmalıdır. Mahkemelere başvurmanın yanısıra, diğer düzeylerde başvuruda bulunma, hakemlik talep etme ile ilgili bağımsız mekanizmalar bulunmalıdır. Bu mekanizmalar şikayet süreçleri ile ilgili bilgi edinmeyi, bağımsız kişilere ulaşabilmeyi ve hastanın en uygun nasıl hareket edeceği konusunda danışmada bulunma olanağını sağlamalıdır. Gerekirse bu mekanizmalar, bunların ötesinde, hasta adına savunma ve yardım olanaklarını sağlamalıdır. Hastaların şikayetlerinin değerlendirilmesine, tam olarak ilgilenilmeye ve sonuç hakkında bilgilendirilmeye hakları vardır.

(iii) Lizbon Bildirgesi (Gözden geçirilmiş metin) (1995)

Dünya Tıp Birliği'nin 1981'de Lizbon'da kabul ettiği Hasta Hakları Bildirgesi 1995'de Bali'de birliğin 47.ci Genel Kurulunda tekrar gözden geçirilmiş ve çok daha kapsamlı bir içerik kazanmıştır²⁸. 1981'den 1995 yılına kadar olan dönem içindeki gelişmeler, tıp

²⁸ Bkz. World Medical Association adopts statements, etc., on miscellaneous matters. *International Digest of Health Legislation IDHL* 1996:47(1)100-107., Bildirgenin türkçe tercümesi için bkz. Y.Oğuz, Hasta Hakları Alanında Gelişmeler ve Değişen Değerler, *T Klin. Tıbbi Etik* 1997:5:50-55., Ş. Hatun, *Hasta Hakları*., İletişim Yayınları İstanbul 1999., s. 89-92.

etiğindeki tartışma ve araştırmaların hızla artması, Dünya Sağlık Örgütünün bu dönem içinde hasta hakları ve bu hakların yaşama geçirilmesi konusundaki yoğun çabaları hasta hakları ile ilgili olan bu ilk uluslararası bildirgenin daha kapsamlı olarak zenginleştirilmesini adeta kaçınılmaz kılmıştır. 1995’de gözden geçirilen Lizbon Bildirgesinde 1981’deki Bildirgenin temel anlayışı korunmakla birlikte kazandığı yeni içerik Dünya Sağlık Örgütünün “Avrupa Coğrafyası” ile sınırlı tuttuğu hasta hakları kriterlerini Dünya Tıp Birliği adına tüm dünyaya yayması kuşkusuz hasta haklarında önemli bir adım olmuştur.

HASTA HAKLARININ YASAL BOYUTUNUN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Hasta haklarının Lizbon bildirgesi ile 1981’de uluslararası anlamda gündeme gelmesi, daha önce çeşitli yasalar içinde yer alan hasta haklarına yönelik hakların yeniden gözden geçirilmesi ve hasta haklarına yönelik tek bir yasal düzenleme halinde yeniden düzenlenmesi anlayışı sürecini de başlatmıştır. Özellikle Dünya Sağlık Örgütünün kabul ettiği “Avrupada Hasta Haklarının Geliştirilmesi –Amsterdam- Bildirgesi” bu konuda Avrupa ülkelerinde hasta hakları konusunda yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına ve yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Bu süreç kısa bir süre sonra diğer ülkeleri de etkilemiştir. Ülkemizdeki kaynakların sınırlılığı, diğer ülkelerde yeni yürürlüğe giren yasaları takip etmenin güçlüğü ve ülkelerdeki hızlı değişim gözardı edilmeksizin hasta haklarının yasal boyutunun günümüzde ülkelere göre dağılımı aşağıda aktarılmaya çalışılmıştır.

Almanya

Almanya’da hastaların bazı haklara kavuşması -bir anlamda- 1883 yılına kadar inebilmektedir. 1993 yılında toplumun %90’ının sağlık sigorta sistemi içinde olduğu belirtilmektedir. Almanya’da ilke olarak hastalar hekimlerini seçebilmektedir. Hastalar hastalıkları hakkında tam olarak aydınlatılma hakkına sahip olup Alman ceza yasası meslek sırrı konusunda son derece katı kurallara sahiptir²⁹. Almanya’da sağlık hizmetlerinin standardının oldukça yüksek olduğu söylenebilir³⁰. Bu nedenle hasta haklarının kapsamlı olarak güvence altında olduğu düşünülebilir.

Arjantin

Arjantin’de 20 Mart 1997’de hasta hakları ile ilgili bir yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir. Adı geçen yasa, hasta hakları ile ilgili uluslararası bildirelerin ulusal yasa metnine dönüşmüş halidir³¹.

²⁹ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 27-28.

³⁰ Almanya’da hasta hakları konusunda daha kapsamlı bir rapor olarak bkz. M. Apel – K. Klein, Patients’ Rights in Germany. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-1. s. 2-23. 1997.

³¹ Arjantin’deki yasanın geniş bir özeti için Bkz. Law No 3076 of 20 March 1997 (on Patients’ Rights. Determination) *Legislacion Argentina*, 20 May 1997, No 630. s. 54-55’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3):359-360. Bu konuda ayrıca bkz. <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=ArgRN&strTopicCode=XIA>

Belçika

Belçika’da hasta hakları ile ilgili özel bir yasa yoktur. Belçika’da hastaların hakları farklı yasaların ve diğer yasal düzenlemelerin içinde yer almaktadır. Belçika’da -ilke olarak- hasta, hekimini seçme hakkına sahiptir. Ancak acil durumlarda ve hastane ortamında, hastanın “uzman hekimi” seçme hakkı konusunda sınırlamalar vardır. Bunun yanısıra hastanın her zaman tedaviyi ve sağlık hizmetlerini reddetme hakkı bulunmaktadır³².

Belçika’da canlı vericiden organ bağışını düzenleyen yasa hariç onam konusunda özel bir yasal düzenleme yoktur. Hekim-hasta ilişkisi, “aydınlatılmış onamı da gerektiren bir sözleşme” olarak kabul edilmektedir³³. 1975 tarihli Deontoloji Tüzüğü hekimleri hastalarını aydınlatmakla yükümlü kılmaktadır³⁴. Hastanın muayeneyi veya tedaviyi reddetmesi durumunda ise hekime hastayı terketme hakkı tanınmıştır³⁵.

Belçika’da hastaların bilgilendirme haklarının yanısıra bilgilendirilme hakları da vardır. Hastaların mahremiyet hakları kapsamlı olarak güvence altına alınmıştır³⁶. Hasta kendisi ile ilgili bilgileri hekiminin açıklamasına izin verse bile hekimini bu bilgileri açıklamaya zorlayamamaktadır³⁷. Hekimler ise hasta ile ilgili bilgileri 30 yıl süresince saklamakla yükümlüdürler³⁸. Belçika’da sağlık personeli, mahkeme tarafından talep edilse bile hasta ile ilgili bilgi vermeme hakkına sahiptir³⁹.

³² Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 21-22.

³³ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 8

³⁴ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 32.

³⁵ Bu hak Belçika’da 1975’de yürürlüğe giren Belçika Tıbbi Deontoloji Kuralları’nın 29. Maddesinden kaynaklanmaktadır. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 8.

³⁶ Belçika Ceza Kanunu 459. Maddesi. Bkz Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 22.

³⁷ Bkz Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 22.

³⁸ Bu uygulama Belçika’daki Deontoloji Tüzüğü’nün 38. ve 46. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 64..

³⁹ Belçika’da Meslek Sırrı ile ilgili yasal düzenlemeler ise ülkedeki Deontoloji Tüzüğü’nün 55-70 ve 128-10. maddelerinde yer almaktadır. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 84.

Bulgaristan

Bulgaristan'da 1973 tarihli Sağlık Yasası (*Health Law*) hastaların onam hakkını garanti altına almıştır⁴⁰. Aynı yasa hekimi hastasını uygun bir dil ile aydınlatmakla yükümlü kılmaktadır. Yasanın ilgi çekici olan yönü hekimin hastasını aydınlatma konusundaki davranışını ayrıntılı olarak düzenlemesidir⁴¹.

Bulgaristan'da hastaların tıbbi kayıtları ile ilgili hakları konusunda bir düzenleme yoktur. Hastanın kendisi ile ilgili tıbbi kayıtlara ulaşma hakkı bulunmamaktadır⁴².

Meslek sırrı çerçevesinde hastalara ait bilgilerin hekim tarafından gizli tutulma yükümlülüğü yukarıda sözü edilen Sağlık Yasası, ülkede yürürlükte bulunan Ceza Kanunu ve Meslek Etiği Kuralları tarafından güvence altına alınmıştır. Ancak toplumun çıkarları söz konusu olduğunda (bulaşıcı hastalıklar, adli olgular, suç işleme oranı yüksek olan bazı ruhsal hastalıklar gibi) hekimler hastalara ait bilgileri açıklamak zorundadırlar⁴³.

Danimarka

Hasta hakları Danimarka'nın uzun süre gündeminde olmuştur. 1938'de psikiatri hastalarının *özerklikleri ve onurlarının* korunmasına yönelik bir yasa parlamentoda kabul edilmiştir.

Ülkedeki sağlık mevzuatı hasta haklarına yönelik pek çok madde içermesine rağmen hasta haklarına yönelik rehberler hazırlanarak sağlık kurumları ve hasta hakları ile ilgili kuruluşlara dağıtılmış bu yolla toplum ve sağlık personeli aydınlatılmaya çalışılmıştır. 1992 yılında ise hasta hakları ile ilgili bir taslak Danimarka Parlementosuna sunulmuştur⁴⁴.

Danimarka'da 1 Temmuz 1998'de hasta hakları yasası kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu yasa Hasta Hakları ile ilgili Uluslararası Bildirgelerde tanınan hakların yanısıra farklı hakları

⁴⁰ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 8.

⁴¹ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 32.

⁴² Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 49-50.

⁴³ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 84.

⁴⁴ Bkz. Lars Fallberg, *Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights*. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 23. Ayrıca Bkz. Circular No 70 of 17 May 1991 on Information and Consent etc. "Physicians' Duties and Patients' Rights" *Ministerialtiendente* 1991, 30 May 1991 No 22. pp. 490-492'den aktaran *International Digest of Health Legislation IDHL* 1992:43(2):299-304., Circular No 16 of 22 September 1992 on information and consent, etc. "Physicians' Duties and Patients' Rights" *Ministerialtiendente* 1992, 1 October 1992 No 41. pp. 1333-1336'dan aktaran *International Digest of Health Legislation IDHL* 1993:44(1):57.

da güvence altına almıştır. Örneğin 15 yaşına ulaşanlardan da aydınlatılmış onam alınması ve hastanın verilecek olan karara katılımının sağlanması yasal zorunluluk haline gelmiştir⁴⁵.

Danimarka’da ayrıca sağlıkla ilgili belgeleri inceleme hakkı⁴⁶, bilgi edinme ve aydınlatılmış onam ile ilgili farklı yasal düzenlemeler de bulunmaktadır⁴⁷.

Finlandiya

1919 yılında kabul edilen Finlandiya Anayasasının 6. maddesi her Finlandiya vatandaşının yaşamını ve bireysel özgürlüğünü güvence altına alır. Bu bireysel özgürlük bireyin fiziksel bütünlüğünü de içerir. Dolayısı ile hastaların kendi tedavileri ile ilgili karar verme haklarının anayasal temeli vardır⁴⁸.

Finlandiya’da hasta haklarına yönelik özel bir yasal düzenleme oluşturulması konusundaki tartışmalar 1980 yılında başlamış ve Finlandiya’da bu konudaki yasanın 1993 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte ülke hasta hakları konusunda avrupadaki ilk yasal düzenlemeye sahip ülke olmuştur. Hastaların diğer yasalardan kaynaklanan hakları bulunmasına karşın 1993 yılında yürürlüğe giren yasa ile birlikte hastalar, gereksinimleri olduğunda, tıbbi bakım ve nitelikli sağlık hizmeti alma ve kendi bedenleri hakkında karar verme (*self determination*) hakkına ulaştıkları gibi aynı yasal düzenleme ile küçük hastaların (*minors*) statüsü, acil tedavi, karar verme yetisi olmayan hastaların durumu da açıklığa kavuşturulmuştur⁴⁹.

Finlandiya’da hasta, yaşadığı bölgedeki bir pratisyen hekimi kendi hekimi olarak seçebilmektedir. Ancak hastaneye yatırılan hastaların kendilerinden sorumlu olan uzman hekimi seçmelerine sınırlama getirilmiştir. Buna rağmen hastanın, hekimine güveni yoksa,

⁴⁵ Danimarka’da yürürlüğe giren hasta hakları yasasının geniş bir özeti için Bkz. Law No 482 o 1 July 1998 on Patients Rights. *Lovtidende* 1998, Part A, 2 July 1998, No. 99, pp.2883-2888’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(1):62-67. Ayrıca Bkz. <http://www3.who.int/idh-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA>

⁴⁶Guidelines No. 155 of 14 September 1998 on the Right to Inspect Documents in Connection with Health Information. *Ministerialtidende* 1998, 24 September 1998, No 20, pp. 1715-1725’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(1):67-68. Ayrıca Bkz. <http://www3.who.int/idh-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA>

⁴⁷ Order No 665 Of 14 September 1998 on Information and Consent and the Communication of Information Relating to Health etc. *Lovtidende* 1998, Part A, 22 September 1998, No. 133, pp.3877-3880. Bkz. <http://www3.who.int/idh-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA> ayrıca Bkz. Circular No 70 Of 17 May 1991 on information and consent etc. “physicians duties and Patient Rights” *Ministerialtidende* 1991 30 May 1991 No 22. pp. 490 – 492’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1992:43(2):299 – 304.

⁴⁸ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 11.

⁴⁹ Bkz Lars Fallberg, *Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights*. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 25., Ayrıca Bkz. M.Vienonen, *The Views of Patients / Citizens in Finland*. Working Documents for Citizens / Ethics Care 03-6., WHO Regional Office for Europe. 1997.

tedavi olmayı veya verilen sağlık hizmetlerini reddederek başka bir hekimin sorumluluğunu tercih etme hakkı bulunmaktadır⁵⁰.

Ülkede 1986 yılında yürürlüğe giren *Patient Injury Act* adlı yasaya göre ise zarar gören hastaların durumu bağımsız bir birim tarafından ücretsiz olarak incelenmektedir⁵¹. Yine aynı yasaya göre hastalar gördükleri zararda ihmal unsuru olup olmadığına bakılmaksızın tazminat talep etme hakkına sahiptirler⁵².

Finlandiya’da -karar verme yetisine sahip- hastaların izni olmadan, hastaların tedavilerine katılan sağlık personeli haricinde hiç kimse, hastalara ait olan bilgilere ulaşamaz. Hasta kendisine ait olan tıbbi belgelerin bir kısmını veya tümünü tahrip edemez. Hastalar kendilerine ait tıbbi bilgilerin kaydedilmesini reddetme hakları yoktur. Ancak kayıtlarda olabilecek hataların düzeltilmesini isteme hakkına sahiptirler⁵³.

Ülkede hastalara ait bilgilerin meslek sırrı kapsamında gizli tutulması da yasal güvence altına alınmıştır. Hekimler, hekimlerin yardımcıları ve diğer tüm sağlık personeli kendilerine yetki verilmeden hastaya ve ailesine ait sırları açıklayamazlar⁵⁴.

Fransa

Fransa’da hasta hakları ile ilgili olarak çeşitli yasalar içinde maddeler bulunmaktadır. Bu maddeleri tam anlamı ile derlemek mümkün olamamıştır. Ancak bu ülkedeki Tıbbi Deontoloji Tüzüğü’nün 7. maddesinde “hastanın isteklerine olabildiğince saygı gösterilmesi gerektiği” vurgulanmaktadır. Hekim-hasta ilişkisi ise tıbbi bir sözleşme olarak kabul edilir ve ülkenin Medeni Yasasında yer alır⁵⁵.

Fransa’da hasta kayıtlarının gizliliği ile ilgili bir dizi yasal düzenleme mevcuttur⁵⁶. Bu çerçevede hastalar kendileri ile ilgili tıbbi kayıtlara ulaşma güvencesine sahiptirler. Hastanede yatmakta olan hastaların hakları ise farklı bir yasa ile güvence altına alınmıştır⁵⁷.

⁵⁰ Bkz Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 25

⁵¹ Bkz Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 26

⁵² Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 34.

⁵³ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 66-67.

⁵⁴ Meslek sırrı konusundaki yasal yükümlülük hekim, dişhekim, eczacı ve hemşireler için yasa içinde ayrı ayrı maddeler ile düzenlenmiştir. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 85-86.

⁵⁵ Fransa Medeni Yasası Madde 1147. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 12.

⁵⁶ 31 Aralık 1970 tarih ve 70-1318 sayılı Hastane Yasasının 28. maddesi., 7 Mart 1974, 20 Nisan 1974 tarihli yasal düzenleme, 11 Ağustos 1978, 9 Mart 1979 tarihli yasal düzenlemeler, 14 Ekim 1981 tarihli yasal düzenleme gibi. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Görkey, Ş.: *Hasta Hakları*., Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

Fransa’da 11-12 Haziran 1996 da toplanan *Ekonomik ve Sosyal Konsey Hastaların Hakları* konusunda oluşturduğu görüşünü bir rapor halinde Fransız hükümetine sunmuş ve hasta hakları konusunda önerilerde bulunmuştur⁵⁸.

4 Mart 2002 tarihinde ise Fransa’da “*Hasta Hakları ve Sağlık Sisteminin Niteliği*” konulu bir yasa yürürlüğe girmiştir⁵⁹.

Gürcistan

Gürcistan’da 10 Aralık 1997’de yürürlüğe giren *Sağlık Hizmetleri Yasası* oldukça kapsamlı olup hastaların özerkliği, ötanazi, varsayılan onam, beyin ölümü, İnsan üzerinde araştırma, Aile planlaması, organ ve doku aktarımı, kan bağıışı, psikiatri hastalarının hakları gibi kavramlara da yer vermektedir. 5 Mayıs 2000 tarihinde ise hasta hakları ile ilgili bir yasal düzenleme daha yürürlüğe girmiştir. Temel hasta hakları konusundaki maddelerinin yanısıra aynı yasal düzenleme içinde genetik danışmanlık, gebe kadınlar ile çocukların haklarına yönelik maddeler de yer almaktadır.⁶⁰

Hollanda

Hollanda Avrupa’da hasta hakları konusunda en yoğun çabaların görüldüğü ülkelerden biridir. Hollanda anayasasının 22. Maddesi “varolan kaynaklar çerçevesinde sağlık hizmetlerinin sağlanmasını ve ulaşılabilirliğini” güvence altına almaktadır. 1995 yılının başlarında yürürlüğe giren Tıbbi Sözleşme Yasası (*Medical Contracts Act*) çerçevesinde aydınlatılmış onam, hasta özerkliği ve hastanelerin yükümlülükleri gibi konular kapsamlı olarak yasanın

---

Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 51-52. Hastaların Mahremiyet Hakları ise 1978 yılında yürürlüğe giren Mahremiyet Hakkı Yasası (*Privacy Act*) ile güvence altına alınmıştır. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 67.

⁵⁷ Bkz Circular DGS/DH No 95-22 of 6 May 1995 on the Rights of Hospitalized Patients, including the Hospitalized Patients’s Charter. *Bulletin Officiel du Ministere des Affaires Sociales, de la Sante et de la Ville* 25 July 1995 No 95/21 text no 1347 pp. 11-23’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1995:46(4):495-496. Palyatif Bakım hakkı ise 9 Haziran 1999 tarihli bir yasal düzenleme ile hasta hakları arasında yer almıştır. Bkz. Law No 99-477 of June 1999 to assure the Right to Paliative Care. (*Journal Officiel de la Republique Français, Lois et Decrets*, 10 June 1999 No 132, pp. 8487-8489’dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):498-499.

⁵⁸ Bu rapor konusunda Bkz. Report presented in France on behalf of the Economic and Social Council on “the Rights of the Patient” *International Digest of Health Legislation* 1997:48(1):80-83.

⁵⁹ Law No 2002-303 Of 4 March 2002 on Patients Rights and the Quality of the Health System. *Journal Officiel de la Republique Français, Lois et Decrets*, 5 March 2002 No 54, pp. 4118-4159’den aktaran <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Fr&strTopicCode=IB>

⁶⁰ <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Geo&strTopicCode=XIA>

güvencesi altın alınmıştır. Aynı yıl ağustos ayında yürürlüğe giren ve hastaların şikayetlerini düzenleyen yasa (*Act on Complaints*) bir önceki yasayı bir anlamda tamamlamıştır.

Hollanda’da hastalar hekimlerini seçme hakkına sahiptir. Bu karşın hastaneye yatan hastaların uzman hekimi seçme hakları sınırlıdır. Tıbbi sözleşme yasası çerçevesinde hastalar tedaviyi reddedebilmektedirler. Bunun yanısıra hekimler de hastaları ile olan ilişkilerinde güven unsurunun zedelendiğini düşünüyorlarsa hastalarını reddetme hakkına sahiptirler⁶¹. Hastaların kendileri ile ilgili bilgilere ulaşma ve mahremiyet hakları ise Tıbbi Sözleşme Yasasının yanısıra Kişisel Verilerin Korunması Yasası (*Personal Data Protection Bill*) kapsamında da güvence altındadır⁶². Meslek sırrı ise Tıbbi Sözleşme Yasasının yanısıra ülkenin Ceza Hukuku kapsamında da yer almaktadır. Bu bağlamda hastaların kendileri ile ilgili bilgilerin gizli tutulması insan hakları bağlamında değerlendirilmektedir. Günümüzde Hollanda da hekimler dişhekimleri, eczacılar, eczacı kalfaları, ebeler ve hemşireler meslek sırrı konusunda meslekleri nedeni ile yükümlü tutulmaktadır. Son yıllarda bu yükümlülük psikologlar ve psikoterapistleri de içerecek şekilde genişletilmiştir⁶³.

İngiltere

İngiltere’de hasta haklarına olan ilgi özellikle 1990’ların başında başlamıştır. Bu dönemde hasta haklarının temel çerçevesi çizilmiş, bazı standartlar oluşturulmuş ve Ulusal Sağlık Hizmetlerinde reformlara gidilmiştir⁶⁴. Hastalara pratisyen hekimlerini seçme hakkı verilmesine rağmen uzman hekimini seçme hakkı verilmemiştir. Hastaların kendileri ile ilgili bilgilere ulaşma hakkı ise 1991 yılında yürürlüğe giren yasa (*Access to Health Records Act*) ile düzenlenmiştir⁶⁵. 1987 yılında yürürlüğe giren Verilerin Korunması Yasası (*Data Protection Act*) ile de hastalara ait bilgiler de dahil bilgisayar ortamındaki bilgilerin gizli tutulması güvence altına alınmıştır⁶⁶.

⁶¹ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 37-38. Ayrıca bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s.17-18, 37,

⁶² Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 54-55.

⁶³ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 88.

⁶⁴ Patients’ Rights. *The Lancet* 1991:338:1199. Ayrıca bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 47-48

⁶⁵ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 47-48

⁶⁶ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 57.

İsrail

İsrail’de hasta hakları yasası 1 Mayıs 1996 da yürürlüğe girmiştir. Yasa sağlık hizmetlerine ulaşım, ayrımcılığın önlenmesi, hastanın onuru ve mahremiyetinin sağlanmasını güvence altına almıştır. Yasada aydınlatılmış onam ve tıbbi bilgilerin gizliliği ve bu bilgilerin korunması bölümlerine kapsamlı olarak yer verilmiştir. Yasada ayrıca etik komitenin kuruluş ve işlevleri ile güvenlik güçleri ile ilgili maddelere yer verilmesi diğer ülkelerin hasta hakları yasalarından farklı bir yapısı olduğunun göstergesidir⁶⁷.

İsveç

İsveç’te Sağlık ve Tıbbi Hizmetler Yasası (*Health and Medical Services Act* 1982:763) ve Sağlık Personelinin Sorumlulukları Yasası (*Act on Responsibilities of Health Care Professionals* 1994:953) içinde hasta haklarını güvence altına alan maddeler bulunmaktadır. Adı geçen yasalarda hastanın kendi bedeni üzerinde karar verme hakkı (*self determination*) tanınmıştır⁶⁸. Hastalar kendileri ile ilgili tıbbi kayıtlara ulaşma hakkına sahip olup, hastalarla ilgili bilgilerin gizli tutulması ayrı bir yasal düzenleme kapsamında güvence altına alınmıştır⁶⁹. Bunun yanı sıra hasta haklarına yönelik ayrı bir yasal düzenleme ülkede tartışılmaktadır. İsveç’te hastalar kendilerinden sorumlu olan pratisyen hekimlerini seçme hakkına sahiptirler⁷⁰.

İsviçre

İsviçre’de hekim hasta ilişkisi Federal Yasalar (*Swiss Contract Law Article* 394 ff.) çerçevesinde bir sözleşme olarak kabul edilmektedir. Hastaların onamları da aynı yasal çerçevede değerlendirilmektedir. Hasta haklarına yönelik hakların genelde farklı yasalar içinde yer aldığı söylenebilir⁷¹.

İsviçre’de Kantonlar tıbbi hizmetlerle ilgili yasal düzenlemelerde tam olarak da bağımsız değillerdir. Yürürlüğe getirdikleri yasal düzenlemeler federal yasalarla çalışmamalıdır. Bu

⁶⁷ Bkz. The Patients’ Rights Act 1 May 1996. *Sefer Hakhukim* 5756 12 May 1996 s. 327’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1997:48(2):187-193.

⁶⁸ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 45-46., ayrıca Bkz. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 21-22, .

⁶⁹ Bkz. *Secrecy Act ve Medical Record Act* (1985:562) Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 56, 72-74.

⁷⁰ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 45-46.

⁷¹ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 22-23, 40-41, 56-57, 74-75, 91, 110.

bağlamda Bern Kantonunda yürürlüğe giren yasal düzenleme hem hastalara hem de hekimlere ödevler yüklemektedir⁷².

İtalya

İtalya'da 1980 yılında yürürlüğe giren Ulusal Sağlık Hizmetleri Yasası ile birlikte ülke vatandaşları hekimini seçme hakkı, ücretsiz hastaneye yatırılma hakkı vb yasal haklara kavuşmuştur⁷³. Ayrıca 23 Aralık 1978 tarih ve 833 nolu yasa ile her büyük hastanede hastaların şikayetlerini iletebilecekleri bir birim (*Tribunale per I Dritti dei Malati*) bulunmaktadır⁷⁴.

İzlanda

İzlanda'da hasta hakları farklı yasalar içinde yer almaktadır. *Sağlık Hizmetleri Yasası* (Act on Health Care Services No 97 / 1990) ve *Hekimler ile ilgili Yasa* (Act on Physicians No 53 / 1988) bu yasalar arasındadır. Ülkede 16 yaşından itibaren herkes sağlık sigortası kapsamındadır. Ayrıca İzlanda'da 6 aydan fazla yaşayanlar da bu çerçeveye dahil edilmiştir. Hasta hakları ile ilgili bir yasal düzenleme ise ülkenin gündemindedir⁷⁵.

Litvanya

Litvanya'da 1990 öncesinde sağlık ile ilgili bir yasal düzenleme bulunmamaktaydı. 1990'dan sonra Litvanya Anayasasında sosyal hakların bir parçası olarak hasta hakları da yer almıştır (Madde 53). Bu madde ile hastalık durumunda kişinin tıbbi yardım alması güvence altına alınmıştır. 1994 yılında hasta hakları ile ilgili yeni bir yasal düzenleme üzerinde çalışılmaya başlanmış⁷⁶, 1996 yılında da hasta hakları yasası yürürlüğe girmiştir⁷⁷. Bu yasa ile ülkedeki

⁷² Decree of 14 February 1989 on the Rights and Duties of patients in Public Hospitals. Bkz. *International Digest of Health Legislation* 1990:41(1):98-101. ayrıca bkz. Ordinance of 28 August 1991 on the Rights and Obligations of Patients in Public Hospitals and Hospitals Subsidized by the State (The Patient Rights Ordinance) *International Digest of Health Legislation* 1992:43(2):304 – 311.

⁷³ Bkz. G.Cimatti, The Rights of Patients in Italy. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-3. s. 2-5. 1997

⁷⁴ Bu bilgiyi ulaştıran Floransa'daki hukukçu dostum Stefano Tomassini'ye teşekkür ederim.

⁷⁵ Bkz. Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 33-34. 1996 'da taslağı hazırlanan hasta hakları yasasının yasallaşmış olması mümkündür. Ancak bu konuda yeni bir yayına ulaşamadık. (Ş.G.)

⁷⁶ Bkz. Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 35-36.

⁷⁷ Bkz. Law (Text No I-1562) of the Republic of Lithuania of 3 October 1996 on the Rights of Patients and compensation of the Damage to their Health. *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3): 364.

bireyler, sağlığa ulaşma hakkı, hekimin seçme hakkı, bilgilendirme hakkı, tedaviyi red hakkı, mahremiyet hakkı gibi haklara kavuşmuşlardır⁷⁸.

Macaristan

Macaristan'da aydınlatılmış onamın temel gereklerinin yasal temelleri bulunmaktadır. Bu ülkede Hastaneye yatırılan hastanın onamının alınması zorunludur⁷⁹. Hekimler hastaya ait meslek sırlarını saklamakla yükümlü olup, meslekleri gereği hastaya ait bilgilere ulaşanlar da aynı yükümlülüklerle sahiptir⁸⁰. Ancak hastaların hakları farklı yasalar içinde bulunmaktadır. Bu anlamda ülkede hasta haklarına yönelik yasal düzenlemeler yetersiz olup hasta hakları konusunda temel bir yasanın varlığına gereksinim duyulmaktadır⁸¹. 15 Aralık 1997 yılında yürürlüğe giren Halk Sağlığı Yasasında hastaların hakları ve yükümlülükleri, hastaların özerkliği ve kendi bedenleri hakkında karar verme hakları gibi haklarla, insan üzerinde yapılan biomedikal araştırmalarda deneklerin hakları konusunda maddeler yer almaktadır⁸².

Norveç

Norveç'te hasta hakları ile ilgili konular, bu konudaki yasa yürürlüğe girinceye kadar farklı yasalar içinde yer almaktaydı⁸³. Özellikle 1980'den sonra ülkede hasta haklarını geliştirmeye yönelik girişimler yaşanmaya başlanmıştır⁸⁴. 2 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren hasta hakları yasasında, aydınlatılmış onam ve çocuklardan alınacak aydınlatılmış onamın yöntemi

⁷⁸ Bkz. T.Birmontiene, Patients Rights Legislation in Lithuania. Conference of European Health Care Reforms. Ljubljana 17 – 20 June 1996. EUR/ICP/CARE/ 96 0101/CN01/4.3.

⁷⁹ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 14, 101, 107.

⁸⁰ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 87. Sağlık Hizmetleri Yasası (1972) ve Kişisel verilerin Korunması Yasası (1992) bu konudaki temel yasal dayanaklar arasındadır. Bkz. H. Pava, The Rights of Patients in Hungary. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-2. s. 2-5., Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 31-32.

⁸¹ Bkz. H. Pava, The Rights of Patients in Hungary. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-2. s. 2-5. 1997

⁸² Bkz. Law No 154 of 15 December 1997 on Public health. Magyar Közlöny, 23 December 1997, No 119, pp. 9503-9558'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):463-465. Ayrıca Bkz <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Hung&strTopicCode=IA>

⁸³ Norveç Ceza Hukuku (1902), Psikiatri Hastaları ile ilgili Yasa (*Act on Psychiatric Health Care* 1961), Sterilizasyon Yasası (*Act on Sterilisation* 1977), Transplantasyon Yasası (*Act on Transplantation* 1973), Hekimlerle ilgili Yasa (*Act on Doctors* – 1980), vb., Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 18-19, 38, 55, 88-89, 103-104, 116.

⁸⁴ Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 39-40.

ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bunun yanısıra adı geçen yasa hastalara “hastanesini seçme hakkı”, “hastaya özgü bir tedavi planının oluşturulması hakkı” gibi hakları da güvence altına almaktadır⁸⁵.

Polonya

Polonya’da 28 Ekim 1950 de yürürlüğe giren ve tıp uygulamalarını düzenleyen yasa hekimlere hastanın onamını alma yükümlülüğünü vermemiştir. Yasaya göre hastanın hekime sağlık sorununu anlatması ve muayene olmayı kabul etmesi yeterli sayılmıştır. 1978 de Polonya Tıp Birliğinin kabul ettiği *Etik ve Deontoloji İlkelerinde* aydınlatılmış onam, hastanın hakları arasında sayılmasına rağmen yasal bir zorunluluk getirilmemiştir⁸⁶. Ulaşabildiğimiz kaynaklara göre ülkede hastaların kendileri ile ilgili kayıtlara ulaşma hakları konusunda da herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır⁸⁷. Meslek sırrı kavramı ise daha çok deontolojik bir yaklaşımla “hekimlerin hastasına karşı ödevi” olarak kabul edilmektedir. Ancak hekimin bu yükümlülüğü hastanın yaşam süreci ile sınırlı olmayıp hastanın ölümünden sonra da devam etmektedir⁸⁸. 1991 yılında yürürlüğe giren yasa ile hastaların mahremiyet hakkı ve hastaların onuru güvence altına alındığı çeşitli raporlarda ifade edilmiştir⁸⁹. Ancak sözü edilen yeni yasanın günümüzdeki standartlara uyduğu pek söylenemez⁹⁰.

⁸⁵ Law No 63 of 2 July 1999 on Patients Rights (The Patients Rights Law) *Norsk Lovtidend*, Part I, No 14, 30 July 1999, pp. 1630-1640) dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):499. Ayrıca Bkz. <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Norw&strTopicCode=XIA>

⁸⁶ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 19-20.

⁸⁷ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 55-56.

⁸⁸ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 89-90.

⁸⁹ Bkz. J. Sabbat – J. Halik, *The View of Patients / Citizens in Poland*. WHO Regional Office for Europe. HMA: Dr. M. Vienonen. Working Documents for Citizens / Ethics Care 03-7. s. 6. 1997

⁹⁰ Polonya’da yürürlüğe giren bu yeni yasanın İngilizce metni için Bkz. *The Code of Medical Ethics. Kennedy Institute of Ethics Journal* 1992:2(4):371-384. Ancak bu tüzüğün oylanması ve geçerliliği konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı görüşler oylamada karşı çıkanları oldukça fazla olduğu, toplantıyı protesto ederek terk edenlerde sayılırsa bunun reddedilmesi gerektiğini savunurken Bkz. Z. Szawarski, Polish Code of Medical Ethics (letters) *Kennedy Institute of Ethics Journal*. September 1993:355., bazı görüşler ise oylamanın geçerli olduğunu savunmaktadır. Bkz. J.A. Piatkiewicz, Polish Code of Medical Ethics (letters) *Kennedy Institute of Ethics Journal*. September 1993:355-356. Bu konudaki yasal belirsizlik için ayrıca Bkz. V. Rich, Poland: Medical Ethics Code. *The Lancet* 1992:339:1221-1222. Tüzüğün Kürtaj ile ilgili maddeleri konusundaki tartışmalar ve oylamadaki sorunlar için Bkz. V. Rich, Poland : Split over Abortion, *The Lancet* 1992:339:295., Adı geçen tüzük Türkçeye de tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bkz. “Polonya Tabipler Birliği’nin 14.12.1991’de kabul ettiği Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi”. *Tıbbi Etik Yıllığı Yearbook of Medical Ethics IV*. İ.Ü. Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD ile İstanbul Tabip Odasının 24 Mart 1994’de düzenledikleri Tıbbi Etik Simpozyumu’na Sunulan Bildiriler. Proceedings of Symposium for the Medical Ethics. İstanbul 24 March 1994. yayınlayan A. Terzioğlu. İstanbul 1995. s. 45-56. İlgi çekici olan bu dönemde ülkemizde tartışmaya açılan “Tıbbi Deontoloji Tüzük Taslakları”ndan birinin, Polonya’da yürürlüğe giren bu tartışmalı Tıbbi Deontoloji Tüzüğü ile olan esinlenmenin ötesindeki benzerliktir. Bkz. Ş. Görkey, Tüzük Taslaklarına Eleştiriler. *Hekim Forumu* Mayıs – Haziran 1998., s. 21-23.

Portekiz

Portekiz’de hastaların onamı ile ilgili yasal düzenlemeler 27 Nisan 1968 tarihli yasada düzenlenmiştir⁹¹. 1989’da Anayasa’daki yeni düzenlemelerde varolan hasta hakları tekrar güvence altına alınmış bunun yanı sıra hastalar yeni haklara kavuşmuşlardır. 1993 yılında ise hasta haklarına yönelik yeni bir yasa taslağı ülkenin Sağlık Bakanlığı’nın gündemine alınmıştır⁹². Ülkede hastalara ait bilgilerin gizli tutulması ve meslek sırrı yasal güvence altına alınmıştır⁹³.

Romanya

Romanya’da hastaların onamı 1978 tarihli Halk Sağlığı Yasası ile düzenlenmiştir. Bu çerçevede hekimler hastalarını bilgilendirmekle yükümlüdürler⁹⁴. Hastalar kendileri ile ilgili bilgilerin ancak bir bölümüne ulaşma hakkına sahiptirler. Tıbbi bilgilerin başka insanları da kapsamı durumunda (örn. Bulaşıcı hastalıklar) bu bilgilere ulaşma hakları yoktur⁹⁵. Sağlık personelinin hastalara ait bilgileri gizli tutma yükümlülüğü vardır. Meslek sırrının açıklanması ülkenin Ceza Hukuku çerçevesinde değerlendirilir ve cezalandırılır⁹⁶.

Rusya Federasyonu

1990 yılından sonra ülkedeki gelişmelere paralel olarak Rusya Federasyonu vatandaşlarının yasal haklarında da gelişmeler görülmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra çıkarılan yeni yasalarda Rusya vatandaşları hastaların da yararlanabilecekleri yeni haklara kavuşmuşlardır⁹⁷. Bunun yanı sıra 1995 yılında hasta hakları ile ilgili bir taslak Duma (Parlamento) ya

⁹¹ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 20-21.

⁹² Bkz. Lars Fallberg, *Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights*. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 41-42

⁹³ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 90.

⁹⁴ Law No 3 of 1978 on Public Health Care. Article 124 Paragraph 1. Bkz. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 21.

⁹⁵ Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 56.

⁹⁶ Law No 3 of 1978 article 78. Bkz. H. Leenen – S. Gevers – G. Pinet, *The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study*. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993. s. 90.

⁹⁷ Bkz. T. A. Siburina – Y. M. Komarov – V. E. Tchernjavskii, *Realization of the Foundations of Patients Rights in The Russian Federation Law*. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. 03-4. s. 3-21. 1997

sunulmuştur⁹⁸. 14 Nisan 1997 tarihinde ise bazı maddeleri pek de açık olmayan hasta haklarına yönelik bir yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir⁹⁹.

Yunanistan

Yunanistan'da da dünyadaki eğilime paralel olarak hasta haklarına ilginin arttığı söylenebilir. Ülkede 1992 yılına kadar hasta hakları ile ilgili güvenceler farklı yasal düzenlemeler içinde yer almaktaydı. Tıp Uygulaması ile İlgili Kurallar (*Code on the Practice of Medicine* – 1939) ve Tıbbi Deontoloji Tüzüğü (*Regulation of Medical Deontology* – 1955) kapsamında genelde hekimlerin hastalarına karşı olan sorumlulukları düzenlenmişti. 1979'da gündeme gelen Hastanede Yatan Hastaların Hakları Avrupa Şartı (*European Charter of Hospital Patients Rights*) temel alınarak 1992 yılında yürürlüğe giren Sağlık Sisteminin Modernizasyonu ve Organizasyonu Yasası (*Act of Modernization and Organization of the Health System* No : 2071 / 92 Section 47) kapsamında hasta hakları konusunda önemli ilerlemeler kazanılmıştır¹⁰⁰.

Türkiye'deki Durum

Ülkemizde mevcut olan mevzuat çerçevesinde hastalar -farklı yasalar içinde yer alsa da- kuşkusuz bazı yasal haklara sahiplerdi. Ancak 1980'li yıllardan sonra dünyada hasta hakları konusundaki gelişim ülkemizi de etkilemiş ve bu süreç 1 Ağustos 1998 de yürürlüğe giren *Hasta Hakları Yönetmeliği*¹⁰¹ ile farklı bir aşamaya ulaşmıştır.

Hasta hakları ile ilgili ilk uluslararası bildirgenin 1981'de yayınlanmasına rağmen, özellikle 1994 yılındaki ikinci bildirge olan Amsterdam Bildirgesi çeşitli ülkelerde, özellikle de Avrupa ülkelerinde hasta hakları konusunda yeni yasal düzenlemeler konusunda önemli ölçüde etkili olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün Amsterdam Bildirgesinin kabul edildiği toplantıda hasta haklarının geliştirilmesi amacı ile gerçekleştirilecek olan yasal düzenlemeler, etik kurallar, toplantılar ile sivil toplum örgütü faaliyetlerinin teşvik edilmesi kararlaştırılması¹⁰²

⁹⁸ Bkz. Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 43.

⁹⁹ Bu yasal düzenlemenin ana hatları için Bkz. Law of the Saratov Oblast No 21-ZSO of 14 april 1997 on Patients Rights.
<http://www3.who.int/idhrl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=RFSar&strTopicCode=XIA> Bu yasal düzenleme daha sonra 12 Ekim 1998 ve 3 Nisan 2000 tarihlerinde yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu yeni değişikliklere ulaşamamıştır.

¹⁰⁰ Bkz. Lars Fallberg, Patients' Rights. European Health Care Reforms. Citizens' Choice and Patients' Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 29-30.

¹⁰¹ Hasta Hakları Yönetmeliği *Resmi Gazete* 1 Ağustos 1998., Hasta Hakları Yönetmeliği'nin İngilizce geniş bir özeti için bkz. Regulations of 1998 of the Ministry of Health on Patients Rights. *Resmi Gazete*, 1 Ağustos 1998 No 23420 s. 67-76'dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3):364 – 369., ayrıca bkz. <http://www3.who.int/idhrl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Turk&strTopicCode=XIA>

¹⁰² *International Digest of Health Legislation IDHL* 1994:45(3):411.
Görkey, Ş.: *Hasta Hakları*., Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

Türkiye’de de bazı toplantıların yapılmasını ve konunun gündeme getirilmesini sağlamıştır. Türk Tabipler Birliği’nin öncülüğünde oluşturulan Hasta Hakları Etkinlik Grubu 4-5 Kasım 1994 tarihinde Ankara’da toplanarak “Hasta Hakları Konusunda Duyuru” yayınlamıştır. Bu duyuruda temel hasta hakları duyurulmuş ve Bu toplantılardan 2-3 Mayıs 1997 tarihlerinde Türk Tabipler Birliği ve Uluslararası Hukuk Bilim ve Etik Kurumunun (*International Law, Science and Ethics Association*) İstanbul’da birlikte gerçekleştirdiği “*Patients Right : A ‘Health for All’ Objective*” konulu toplantı bir sonuç bildirgesi ile sonlanmış ve bu bildirmede “tüm sağlık çalışanları ve örgütleri, toplumun duyarlı kesimleri, politikacılar ve yöneticiler, toplumsal iş bölümünün bütün grupları, kamuoyunu uyaracak ve oluşturacak iletişim organlarının temsilcileri, hizmetin alıcıları hasta haklarının yerleşmesi ve yaygınlaşması için üzerlerine düşen tüm hak ve ödevleri yerine getirmeye” çağrılmıştır¹⁰³.

8 Mart 1997 tarihinde Frederich Ebert Vakfı Toplumsal Diyalog Programı çerçevesinde Ankara’da gerçekleştirilen “*Türkiye’de Hasta Hakları*” konulu toplantıda ise Dr. Demet Işık tarafından “Türkiye’de Hasta Hakları” konulu kapsamlı bir rapor sunulmuş ve konu farklı disiplinlerden gelen uzmanlar tarafından ayrıntılı olarak tartışılmıştır¹⁰⁴.

1990’lı yıllarda dünyada daha çok tartışılmaya başlayan hasta hakları, bu süreçte, farklı yasalar içinde yer alan çeşitli maddelerin tek bir yasal düzenleme ile yeniden düzenlenmesi eğiliminden ülkemiz de etkilenmiştir. Bu bağlamda ülkemiz gündemine gelen *Hasta Hakları Yönetmeliği* Nisan 1998 tarihinde tartışmaya açılmış, 1 Ağustos 1998 tarihinde de yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Hasta Hakları Yönetmeliği çeşitli açılardan eleştirilmiştir¹⁰⁵. Bu konuda metin içindeki dil sorunu son yıllarda ülkemizde yürürlüğe giren yeni yasal metinler ve taslaklarında görülen temel bir sorun gibi görünmektedir. Ancak ülkemizde yürürlüğe giren hasta hakları yönetmeliğinin, hasta haklarını tek bir yasal metinde toplaması, hasta hakları ile ilgili uluslararası bildirimlerdeki kriterleri içermesi¹⁰⁶ ve hasta haklarını temel insan haklarından olan sağlık hakkı ile ilişkilendirmesi önemli bir aşama olarak değerlendirilmelidir.

TEDAVİNİN DÜZENLENMESİ SÜRECİNDE KARARIN YÖNLENDİRİLMESİ (MANAGED CARE) VE HASTA HAKLARI

Hekim – hasta ilişkisi tarihsel süreç içinde paranın temel alınıp gözetildiği bir “iş” olmaktan çok “güven”e dayanan bir ilişki türü olarak tanımlanmıştır. Ancak günümüzde hastaların

¹⁰³ Sonraki yıllarda da hasta haklarına yönelik sonuç bildirimleri yayımlanmıştır. Örn 8-10 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilen 4. Ulusal AIDS Kongresinde “HIV / AIDS’le Yaşayanlar Bağlamında Hasta Hakları Sonuç Bildirgesi” bu bildirimlerden biridir.

¹⁰⁴ Bu rapor -bildiğimiz kadarı ile- sonradan vakıf tarafından yayına dönüştürülmemiş ancak toplantıya katılanlardan Dr. M. Şütlüş -toplantı kayıtlarından da yararlanılarak- toplantıda tartışılan ve dile getirilen görüşlerin derleyerek yayınlamıştır. Bkz. M.Şütlüş, *Hasta ve hasta yakını Hakları*. Çivi Yazıları., İstanbul 2000.

¹⁰⁵ Bu konuda gerek metnin dili gerekse hukuk disiplini açısından kapsamlı bir eleştiri için bkz. M.S.Gemalmaz, *Hasta Hakları Yönetmeliğine İlişkin Ön Sorular ve Saptamalar*. *Açık Sayfa* 1999:22-23:16-22.

¹⁰⁶ Bu konuda kapsamlı bir araştırma için Bkz. G. Sert, *Türkiye’de Hasta Hakları ve Yasal Temellerinin – Uluslararası Bildirimler Çerçevesinde – Tıp Etiği Açısından İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Danışman Prof. Dr. Şefik Görkey. M.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD., İstanbul 2003.

kendilerini “tüketici / müşteri”, hastanelerin ise kendilerini “özel girişimci” olarak görmeye başladıkları bir süreç başlamıştır¹⁰⁷. Bu görüşün temeli hastaların kendilerine sunulan tedavi seçeneklerini maliyet, sağlık sigortalarının kapsamında olup olmaması ve tedavinin niteliği / kalitesi (*quality*) çerçevesinde değerlendirerek seçim yapması düşüncesine dayanır¹⁰⁸. Ancak uygulamada tedavinin seçimi hasta değil diğer şahıslar tarafından yapılmakta ve tercih genellikle tedavinin niteliğinden çok maliyetine odaklanmaktadır. Gerçekte hekim-hasta ilişkisinin gerçekleştiği ortamlarda hasta bir “tüketici” den çok rahatsızlığı (*illness*) nedeni ile “hekimlerin yardımına gereksinimi olan” bir konumdadır. Bir başka deyişle hasta hem tıp konusunda çok az bir bilgiye sahip hem de bir tüketici gibi alacağı hizmeti nasıl daha ucuza getireceğinin pazarlığını yapacak durumda değildir. Hastalığı nedeni ile acı çeken, ağrısı olan hasta hekimlerine güvenmek zorundadır. Bazı hastalıklarda ise hasta “diğerlerine bağımlı, göreceli olarak daha zayıf konumda, karar verme yetisinden yoksun, kalite ve maliyet konusunda bilgisiz” olabilmektedir. Diğer yandan genel anlamda “tüketici” “bağımsız, eşit koşullara sahip, seçiminde özgür, kendi kendini temsil gücüne sahip, kalite ve maliyetten haberdar”dır¹⁰⁹. Bu nedenle hastaları birer “tüketici” olarak nitelemek pek de doğru bir yaklaşım değildir. Kuşkusuz bu –tüm tarihsel süreci de dahil- hekim – hasta ilişkisi için farklı ve tehlikeli bir dönüm noktasıdır¹¹⁰.

Hekim – hasta ilişkisini bir “iş ilişkisi” temeline dayandırma girişimleri sadece hastalar için değil hekimleri için de ürkütücü ve kabul edilemez bir gelişmedir. Bu nedenle Annas’a göre günümüzde hasta haklarının temel odaklanması gereken konu tedavinin düzenlenmesi sürecinde karar gücünü sigorta şirketlerinden hekim ve hastalara yönlendirmenin yolunu aramalıdır. Bir başka deyişle hekim hasta ilişkilerinde alınan kararlar ekonomik çıkar kaygısından uzaklaştırılıp hekim ve hastanın üzerinde uzlaşacağı bir karara dönüştürülmelidir¹¹¹. Bu yaklaşım ABD’de yasal düzenlemelerde de yerini almaya

¹⁰⁷ Bkz. G. Annas, Patients Rights. Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 4., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 1925.

¹⁰⁸ Millenson, M.L.: Demanding Medical Excellence: Doctors and Accountability in the Information Age. Chicago University Press., Chicago 1997 ‘den aktaran G. J. Annas, A National Bill of Patients’ Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):698.

¹⁰⁹ Bkz. Lars Fallberg, Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997. s. 18.

¹¹⁰ Tedavinin düzenlenmesi sürecinde kararın yönlendirilmesi (*managed care*) konusunun etik boyutunu konu alan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu konudaki bazı örnekler olarak bkz. N.G.Levinsky, Social, Institutional, and Economic Barriers to the Exercise of Patients’ Rights. *The New Engl. J. of Med.* 1996:334(8):532 – 534., N.Daniels – J. E.Sabin, Last Chance Therapies and Managed Care. Pluralism, Fair Procedures and Legitimacy. *Hastings Center Report* 1998:March –April:27-41., F.Davidoff, Medicine and Commerce 1: Is Managed Care a “Monstrous Hybrid” * *Ann. Of Internal Medicine* 1998:128(6):496-499., G.L.Larkin – J.E.Weber – A.R.Derse, Universal Emergency Access under Managed Care : Universal Doubt or Mission Impossible. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 1999:8:213 - 225., C.Meyers, Managed Care and Ethical Conflicts: anything New ?. *J. of Medical Ethics* 1999:25:382 – 387., J.J.Paris, Managed Care, Cost Control, and the Common Good. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 2000:9:182 – 188., G.J.Agish – H. Foster, Conflict of Interest and Management in Managed Care. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 2000:9:189-204., A.C.Enthoven – H.H.Schauffler – S.McMenamin, Consumer Choice and the Managed Care Backlash. *Am. J. of Law & Med* 2001:27:1-15., R.L.Perkel, Ethics and Managed Care. *Medical Clinics of North America* 1996:80(2):263-278., R.O.Bischof – D.B.Nash, Managed Care. Past, Present and Future. *Medical Clinics of North America* 1996:80(2):225-244.

¹¹¹ Bkz. G. J. Annas, A National Bill of Patients’ Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):698.

başlamıştır. Bu bağlamda tedavi konusunda alınacak son kararın hastaya ait olması güvence altına alınmıştır. Ülkemizde de hasta hakları konusundaki -yeni yasal gelişmeler de dahil-gelişmelerde bu boyut gözardı edilmemelidir.

Kaynaklar

Abrams, N. – M. D. Buckner, (ed) : Medical Ethics. A Clinical Textbook and Reference for the Health Care Professions the MIT Press, Cambridge Mass. 1983

Agish, G.J. – H. Foster, Conflict of Interest and Management in Managed Care. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 2000:9:189-204.

Angell, M.: Patients' Rights Bills and Other Futile Gestures. *The New Engl. J. of Med.* 2000:342(22):1663-1664.,

Annas, G.J.: Patients' Rights Movement. Encyclopedia of Bioethics. Vol 3., Ed. by W. T. Reich The Free Press., New York 1978. s. 1201-1206.

Annas, G.J.: The Rights of Patients., Humana Press., 2nd ed. Totowa, New Jersey 1992.

Annas, G.J.: Patients Rights. Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 4., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 1925-1927.

Annas, G.J. : A National Bill of Patients' Rights., *The New Engl. J. of Med.* 1998:338(10):695-699.

Apel, M. – K. Klein : Patients' Rights in Germany. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-1. s. 2-23. 1997.

Bischof ,R.O. – D.B.Nash, Meneged Care. Past, Present and Future. *Medical Clinics of North America* 1996:80(2):225-244.

Birmontiene, T.: Patients Rights Legislation in Lithuania. Conference of European Health Care Reforms. Ljubljana 17 – 20 June 1996. EUR/ICP/CARE/ 96 0101/CN01/4.3.

Cimatti, G.: The Rights of Patients in Italy. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. Care 03-3. s. 2-5. 1997.

Circular No 70 of 17 May 1991 on Information and Consent etc. "Physicians' Duties and Patients' Rights" *Ministerialtiendente* 1991, 30 May 1991 No 22. pp. 490-492'den aktaran *International Digest of Health Legislation IDHL* 1992:43(2):299-304.,

Circular No 16 of 22 September 1992 on information and consent, etc. 'Physicians' Duties and Patients Rights' *Ministerialtiendente* 1992, 1 October 1992 No 41. pp. 1333-1336'dan aktaran *International Digest of Health Legislation IDHL* 1993:44(1):57.

Circular No 70 of 17 May 1991 on information and consent etc. "physicians duties and Patientst Rights" *Ministerialtidende* 1991 30 May 1991 No 22. pp. 490 – 492'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1992:43(2):299 – 304.

Circular DGS/DH No 95-22 of 6 May 1995 on the Rights of Hospitalized Patients, including the Hospitalized Patients's Charter. *Bulletin Officiel du Ministere des Affaires Sociales, de la Sante et de la Ville* 25 July 1995 No 95/21 text no 1347 pp. 11-23'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1995:46(4):495-496.

Görkey, Ş.: *Hasta Hakları.*, Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

Council of Europe, Parliamentary Assembly, “Report On the Rights of the Sick and Dying” Documents: Working Papers. 27th Ordinary Session (3d pt), 26-30 January 1976. Vol. 6: Doc. 3699, 21 January 1976.

Council of Europe, Recommendation No R (97) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Medical Data., <http://www.who.int/idhl/>

Council of Europe, Recommendation No R (97) 17 of the Committee of Ministers to Member States on the Development and Implementation of Quality systems (QIS) in Health Care., <http://www.who.int/idhl/>

Council of Europe, Recommendation No R (98) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Organization of Health Care Services for the Chronically ill. <http://www.who.int/idhl/>

Council of Europe, Recommendation No R (99) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning the Legal Protection of Incapable Adults. <http://www.who.int/idhl/>

Council of Europe, Recommendation No R (99) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Criteria for the Management of Waiting Lists and Waiting Times in Health Care., <http://www.who.int/idhl/>

Daniels, N. – J. E. Sabin, Last Chance Therapies and Managed Care. Pluralism, Fair Procedures and Legitimacy. *Hastings Center Report* 1998:March –April:27-41.

Davidoff, F.: Medicine and Commerce 1: Is Managed Care a “Monstrous Hybrid” ? *Ann. Of Internal Medicine* 1998:128(6):496-499.

Declaration on the Promotion of Patients’ Rights in Europe. *International Digest of Health Legislation IDHL* 1994:45(3):410-419.

Declaration on the Promotion of Patients Rights. Newsletter. European Partnership on Patients Rights and Citizens Empowerment. 2000:2:38 – 47.

Decree of 14 February 1989 on the Rights and Duties of patients in Public Hospitals. *International Digest of Health Legislation* 1990:41(1):98-101.

Enthoven, A.C. – H.H.Schauffler – S.McMenamin, Consumer Choice and the Managed Care Backlash. *Am. J. of Law & Med* 2001:27:1-15

Fallberg, L.: Patients’ Rights. European Health Care Reforms. Citizens’ Choice and Patients’ Rights. WHO Regional Office for Europe. 2nd Ed. Copenhagen. June 1997.

Gemalmaz, M.S.: Hasta Hakları Yönetmeliğine İlişkin Ön Sorular ve Saptamalar. *Açık Sayfa* 1999:22-23:16-22.

Görkey, G.: Tüzük Taslaklarına Eleştiriler. *Hekim Forumu* Mayıs – Haziran 1998., s. 21- 23.

Guidelines No. 155 of 14 September 1998 on the Right to Inspect Documents in Connection with Health Information. *Ministerialtidende* 1998, 24 September 1998, No 20, pp. 1715-1725’den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(1):67-68.

Hasta Hakları Yönetmeliği *Resmi Gazete* 1 Ağustos 1998.

Hatun, Ş.: Hasta Hakları., İletişim Yayınları., İstanbul 1999.

HIV / AIDS’le Yaşayanlar Bağlamında Hasta Hakları Sonuç Bildirgesi., 4. Ulusal AIDS Kongresi 1999 Kuşadası

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA>

Görkey, Ş.: *Hasta Hakları.*, Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Fr&strTopicCode=IB>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Geo&strTopicCode=XIA>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Den&strTopicCode=XIA>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=RFSar&strTopicCode=XIA>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=ArgRN&strTopicCode=XIA>

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Norw&strTopicCode=XIA>

Jonsen, A.R.: The Birth of Bioethics. Oxford University Press., Oxford 1998.

Larkin G.L. – J.E.Weber – A.R.Derse, Universal Emergency Access under Managed Care : Universal Doubt or Mission Impossible. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 1999:8:213 - 225.

Law (Text No I-1562) of the Republic of Lithuania of 3 October 1996 on the Rights of Patients and compensation of the Damage to their Health. *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3): 364.

Law of the Saratov Oblast No 21-ZSO of 14 april 1997 on Patients Rights.

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=RFSar&strTopicCode=XIA>

Law No 154 of 15 December 1997 on Public health. Magyar Közlöny, 23 December 1997, No 119, pp. 9503-9558'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):463-465. Ayrıca Bkz

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Hung&strTopicCode=IA>

Law No 3076 of 20 March 1997 (on Patients' Rights. Determination) *Legislacion Argentina*, 20 May 1997, No 630. s. 54-55'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3):359-360.

Law No 482 o 1 July 1998 on Patients Rights. *Lovtidente* 1998, Part A, 2 July 1998, No. 99, pp.2883-2888'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(1):62-67.

Law No 63 of 2 July 1999 on Patients Rights (The Patients Rights Law) *Norsk Lovtidend*, Part I, No 14, 30 July 1999, pp. 1630-1640'dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):499.

Law No 99-477 of June 1999 to assure the Right to Paliative Care. (*Journal Officiel de la Republique Français, Lois et Decrets*, 10 June 1999 No 132, pp. 8487-8489'dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(4):498-499.

Law No 2002-303 Of 4 March 2002 on Patients Rights and the Quality of the Health System. *Journal Officiel de la Republique Français, Lois et Decrets*, 5 March 2002 No 54, pp. 4118-4159'den aktaran

<http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Fr&strTopicCode=IB>

Leenen, H. – S. Gevers – G. Pinet, The Rights of Patients in Europe. A Comparative Study. Kluwer Law and Taxation Press., Boston 1993.

Görkey, Ş.: *Hasta Hakları.*, Medikal Etik (Ed. H.Hatemi – H. Doğan) 2003:4:100-126

Levinsky, N.G.: Social, Institutional, and Economic Barriers to the Exercise of Patients' Rights. *The New Engl. J. of Med.* 1996:334(8):532 – 534.

Mariner, W.K.: Patients Rights to Care under Clinton's Health Security Act : The Structure of Reform. *Am.J.of Public Health* 1994:84(8):1330 – 1335.,

Mariner, W.K.: Patients Rights after Health Care Reform: Who Decides What is Medically Necessary?. *Am.J.of Public Health* 1994:84(9):1515 – 1520.

Medical Ethics. A Clinical Textbook and Reference for the Health Care Professions. Ed. by N.Abrams – M.D.Buckner, the MIT Press, Cambridge Mass. 1983.

Meyers, C.: Managed Care and Ethical Conflicts: anything New ?. *J. of Medical Ethics* 1999:25:382 – 387.

Order No 665 Of 14 September 1998 on Information and Consent and the Communication of Information Relating to Health etc. *Lovtidente* 1998, Part A, 22 September 1998, No. 133, pp.3877-3880.

Ordinance of 28 August 1991 on the Rights and Obligations of Patients in Public Hospitals and Hospitals Subsidized by the State (The Patienst Rights Ordinance) *International Digest of Health Legislation* 1992:43(2):304 – 311.

Oğuz, Y.: Hasta Hakları Alanında Gelişmeler ve Değişen Değerler, *T Klin. Tıbbi Etik* 1997:5:50-55.,

Paris, J.J.: Managed Care, Cost Control, and the Common Good. *Cambridge Quarterly of Health Care Ethics* 2000:9:182 – 188.

Patients' Rights. *The Lancet* 1991:338:1199.

Patients' Rights Act 1 May 1996. *Sefer Hakhukim* 5756 12 May 1996 s. 327'den aktaran *International Digest of Health Legislation* 1997:48(2):187-193.

Patients Bill of Rights. revised 1992. Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 5., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 2619 – 2621.

Patients Rights. *Joint Commission on Accreditation of Health Care Organisations* Encyclopedia of Bioethics. Revised ed. W.T.Reich (ed) Vol. 5., Macmillian Library Reference USA. London 1995., s. 2624 – 2629.

Patients' Bill of Rights Act of 1999 (USA) (Introduced in the Senate) Beginning January 19, 1999 <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c106:S.6>:

Pava, H.: The Rights of Patients in Hungary. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citisens / Ethics. Care 03-2. 1997.

Perkel, R.L.: Ethics and Managed Care. *Medical Clinics of North America* 1996:80(2):263-278.

Piatkiewicz, J.A.: Polish Code of Medical Ethics (letters) *Kennedy Institute of Ethics Journal.* September 1993:355-356.

Polonya Tabipler Birliği'nin 14 12.1991'de kabul ettiği Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi. *Tıbbi Etik Yıllığı Yearbook of Medical Ethics IV.* İ.Ü.Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD ile İstanbul Tabip Odasının 24 Mart 1994'de düzenledikleri Tıbbi Etik Simpozyumu'na Sunulan Bildiriler. Proceedings of Symposium for the Medical Ethics. İstanbul 24 March 1994. yayımlayan A.Terzioğlu. İstanbul 1995. s. 45-56.

Regulations of 1998 of the Ministry of Health on Patients Rights. (Turkey) *Resmi Gazete*, 1 Ağustos 1998 No 23420 s. 67-76'dan aktaran *International Digest of Health Legislation* 1999:50(3):364 – 369., ayrıca bkz. <http://www3.who.int/idhl-rils/results.cfm?language=english&type=ByCountry&strRefCode=Turk&strTopicCode=XIA>

Report Presented in France on behalf of the Economic and Social Council on “the Rights of the Patient”
International Digest of Health Legislation 1997:48(1):80-83.

Rich, V.: Poland: Medical Ethics Code. *The Lancet* 1992:339:1221-1222.

Rich, V.: Poland : Split over Abortion, *The Lancet* 1992:339:295.,

Rogers, A. – D. Durand de Bousingen, Bioethics in Europe. Council of Europe Press., Strasbourg 1995.

Sabbat, J. – J. Halik, The View of Patients / Citizens in Poland. WHO Regional Office for Europe. HMA: Dr. M.Vienonen. Working Documents for Citizens / Ethics Care 03-7. s. 6. 1997

Sert, G.: Türkiye’de Hasta Hakları ve Yasal Temellerinin – Uluslararası Bildirgeler Çerçevesinde – Tıp Etiği Açısından İncelenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Danışman Prof. Dr. Şefik Görkey. M.Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi ABD., İstanbul 2003.

Siburina, T.A. – Y. M. Komarov – V. E.Tchernjanskii, Realization of the Foundations of Patients Rights in The Russian Federation Law. WHO Regional Office for Europe. Working Documents for Citizens / Ethics. 03-4. s. 3-21. 1997

Şütlaş, M.: Hasta ve Hasta Yakını Hakları. Çivi Yazıları., İstanbul 2000.

Szawarski, Z.: Polish Code of Medical Ethics (letters) *Kennedy Institute of Ethics Journal*. September 1993:355.,

The Code of Medical Ethics. *Kennedy Institute of Ethics Journal* 1992:2(4):371-384.

Türk Tabipler Birliği, Hasta Hakları. Temel Belgeler. Yayına Hazırlayan Ş. Hatun., Kasım 1995.

Vienonen, M.: The Views of Patients / Citizens in Finland. Working Documents for Citizens / Ethics Care 03-6., WHO Regional Office for Europe. 1997.